

NUMMER 22: ZOMER 1992

ROND DE GRENSTEEN

EEN UITGAVE VAN DE STICHTING
HEEMKUNDEKRING DE GRENSTEEN
MOOK - MIDDELAAR - MOLENHOEK

Op de omslag: foto gemaakt van een olieverf van Jac van Mourik. Waar het schilderij zich bevindt is niet te achterhalen: weet u het? De afgebeelde personen zijn wel bekend: Grad Giebels en zijn vrouw Johanna Kempen. In het hierna volgende artikel wordt aandacht besteed aan deze grondleggers van Camping De Geuldert, die nu 75 jaar bestaat.

CAMPING
Sedert 1917

„De Geuldert”

*Heiske van Aalst
Jan van de Mond
Ad Smijers*

Van boter smokkelen en kamperen op de boerderij

Frans glunderde en glom van alle kanten: "Nou, en óf hij het wist, want ons Vad hêt ut vroeger dukker verteld da de urste kampeerders ien 1917 al bej ons thuus gelège hebbe". Het was een duidelijk antwoord op onze vraag in die richting. Doorgaans gaan we niet blindelings af op herinneringen uit de overlevering. Met geschiedschrijving dient zorgvuldig te worden omgegaan: hoe vlug wordt er niet een vergissing gemaakt door het 'van horen zeggen' als een definitief gegeven vast te leggen.

Maar we maken wel eens een uitzondering, zeker als er sprake is van betrouwbare bronnen. Frans Giebels is zo iemand. Frans is geboren in 1921 aan de Schildersweg in de Plasmolen. Zijn geboortehuis is de woning, die zijn vader Grad Giebels daar gebouwd heeft in 1916, 'van smokkelgeld', zoals overduidelijk met potlood achter op de bruine foto vermeld wordt. Een mededeling, die met enige trots door Frans bevestigd wordt en nadere uitleg behoeft.

En zo ontmoeten we, nu meer dan vijfenzeventig jaar geleden, Grad Giebels, alias Gradje Kniep: een kleine doch markante persoonlijkheid, opgegroeid in en met de natuur, aan de boorden van de vennen onder aan de St. Jansberg. Hij maakte deel uit van een grote groep 'natuurmensen', zoals de schilder Jac van Mourik deze bewoners typeerde en vaker als onderwerp koos voor één van zijn werken.

Grad Giebels druk aan het werk, met een kruiwagen stro en de hulp van dochter Nel.

Helse Thij was er zo een, en Cobus Muus, en Gradje Kniep, en onder deze bijnamen waren Th. ten Haaf en J. Goossens en Grad Giebels voor eenieder gemakkelijk herkenbaar.

Vaak heeft Gradje zijn spannende belevenissen aan zijn kinderen verteld, gezeten rond de 'vuurkuul' in de schemering van een vroege winteravond. Gradje was in zijn jonge jaren een vaste deelnemer aan de smokkelroute, dwars door de bossen naar Duitsland. Vooral die onvervalste 'echte boter' was een gewild product aan gene zijde en bracht derhalve veel geld op. In de jaren 1914-1918 was Nederland een neutraal land, met uiteraard de gebruikelijke bewaking aan de grens door marechaussee en douaniers, toen nog 'commiezen' genaamd. Veel van deze ambtenaren woonden ook in de Plasmolen en kenden dus hun pappenheimers. Dat het voor die pappenheimers een sport was geworden om uit de vingers van de commiezen te blijven was dus niet zo moeilijk te raden.

KAMPEEREN

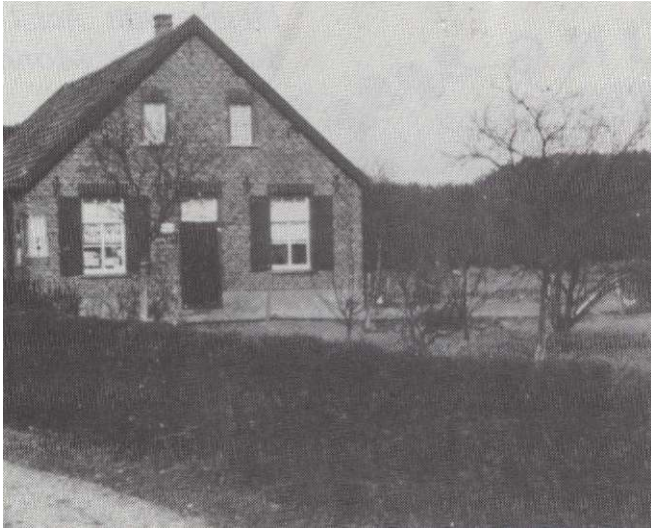
Kampeerterein Gratis

Verkrijgbaar alle Koloniale waren
Melk Chocolate en Suikerwerken
Fruit, Rookartikelen, Vleeschwaren
diverse Wijnen en Likeuren
Brandspiritus, enz.

PLASMOLEN tegenover Km. paal 119

Aanbevelend, G. GIEBELS

Alle begin is moeilijk: het kamperen was nog gratis in de twintiger jaren.

Het huis anno 1916: achter het linkse raam was de winkel, en tussen dit raam en de voordeur zien we een emaille reclamebord van Van Nelle.

"Ons Vad smokkelde veul, heel veul", weet Frans zich met trots te herinneren: "Ook Gommans deed graag mee, en Jan van Hannes niet te vergeten. Eens gebeurde het dat een van de smokkelaars bovenaan de Jansberg ter hoogte van de drie vijvers een ton met boter uit de handen liet vallen, en die ton rolde met donderend geweld naar beneden. Er was geen betere methode denkbaar om de commiezen te waarschuwen en Jan van Hannes (Kerstens) werd gegrepen. Het voorval werd door de commiezen sportief opgenomen en beide partijen hebben er nog vaak om gelachen. De commiezen waren niet zo lastig, want in dit circuit bleef er zo nu en dan wel eens iets aan de strijkstok hangen!"

Nog een andere anekdote is de moeite waard om te aanhoren: regelmatig kwamen in die tijd Duitse officieren de grens over om ook hun deel van de Hollandse welvaart af te halen. Gradje had al eens eerder deze lieden betrapt op diefstal van mais van het veld en was op een tegenmaatregel voorbereid.

Grad liet deze Nico Rost van Tonningen eieren uithalen. De vader van Nico was kamerheer bij de koningin en zijn oom de later beruchte NSB-er. Nico logeerde bij mevrouw Backer op no. B 11. De winkel van Giebels had no. B 88. Het 'kiepehok' stond op de plaats waar nu de kantine staat.

Toen de Duitsers kort daarna weer eens boter kwamen afhalen, had Gradje de tonnen gedeeltelijk met stenen gevuld en de boter er omheen gekneet. Zwaar beladen gingen de 'ongewenste' gasten 'zurück in die Heimat'.

Nog geen jaar nadat Gradje in 1915 zijn Johanna Kempen huwde, werd aan de overzijde van de Schildersweg de eenvoudige woning gebouwd van het vaak onder moeilijke omstandigheden verdiende smokkelgeld. Aan de overzijde, want oorspronkelijk woonde Gradje daar, waar later de schilder Dirk Ocker zou gaan wonen en waar nu de minigolfbaan ligt. En hiermee begint eigenlijk pas het verhaal over vijfenzeventig jaar Camping de Geuldert.

Gradje Giebels was een veelzijdig ondernemer. Hij boerde en smokkelde en dreef daarnaast ook nog een winkeltje, dat gevestigd was in de ruimte links naast de voordeur. Hij was in het bezit van een transportfiets, die aan de voorzijde voorzien was van een enorme rieten mand, waarin een gedeelte van de nering lag. De mand droeg een grote reclameplaat voor 'Insulinde koffie' en was duidelijk een voorloper van wat eens ster-reclame zou gaan heten.

Zilveren bruiloft op 14 april 1940, met links Frans en Marie en rechts Jan en Nel.

Tot de inhoud behoorden ook dikke stukken Amerikaans spek, die thuis al in porties van een of twee kilo in perkament waren ingepakt en van een prijs voorzien. Deze prijs werd altijd naar boven afgerond en het gewicht 'geknepen', waardoor de bijnaam Gradje Kniep geen nadere uitleg behoeft. Gradje's actie-radius bleef niet beperkt tot Middelaar of Mook: hij werd op zijn tochten met de bakfiets veelvuldig gesignaleerd in de regio, tot zelfs voorbij Gennep, in Heijen. "De kûuterij met un koe en twee vêrkes en un beetje laand brocht ok nie veul op", weet Frans er aan toe te voegen. Grad was wel genoodzaakt naar andere bronnen van inkomsten om te zien en met 'kamperen op de boerderij' meende hij een gat in de markt ontdekt te hebben.

De auto en het rijwiel waren in opkomst en de bezitters daarvan zouden vooral de mooie natuurgebieden gaan bezoeken. De allereerste kampeerders streken in 1917 neer op het erf van Gradje Kniep aan de Geuldert, een jaar nadat aldaar het onderdak voor mens en dier en winkel was klaargekomen, van smokkelgeld!

Een romantisch plaatje uit 1935 langs het ven De Geuldert. Achteraan links het winkel-woonhuis van G. Giebels met als buurman de kunstschilder P. Job, en rechts het torenhuisje van J. van Mourik (uit Mook & Middelaar in Oude Ansichten).

Vanuit latere jaren weet Frans zich te herinneren dat er enige kampeerdere gelege waren, niet veel, maar toch! Negen mensen in negen tentjes was toch een veelbelovende start. De kampeerdere lagen aan de vennenkant aan de Schildersweg, vanaf de huidige woning van Gerrit Thijssen tot aan het huis van Cobus Muus. Veel later werd de kampeerplaats verlegd naar de plaats waar nu de Camping de Geuldert gelege is. Van sanitaire voorzieningen was absoluut geen sprake: de kampeerdere konden zich wassen 'op de geût' (bijkeuken), en als daar de meisjes zich aan het wassen waren, dan moest de deur op slot. Frans: "Het pompwater was een bruin moeraswater en stonk enorm".

Die wetenschap wordt gedeeld door de heer Oldenhof, sinds jaar en dag Mooks ingezetene, maar in zijn jeugdijaren Zwollenaar. In het begin van de dertiger jaren kwam hij regelmatig met enkele vrienden in de Plasmolen kamperen, per rijwiel onderweg naar hét vakantieoord uit die tijden: Valkenburg. "Het ging er toen heel primitief aan toe", vertelt de 77-jarige: "Schoon water haalden we boven uit het beekje en dat was heerlijk om zo te drinken. Als we arriveerden, werden we heel hartelijk welkom geheten door Grad Giebels zelf, die ons doorverwees naar een boer in de buurt, waar we een bosje stro mochten halen om in de tent te leggen, en dat kostte mooi niks. Koken deden we in die tijd nog op een echt kampvuur, waarvoor het dunne hout in de directe omgeving voor het oprapen lag. De toiletvoorzieningen waren puur natuur, want achter de vele struiken was plaats genoeg. De vooruitgang sloeg ook bij Giebels toe, want enkele jaren later was er van rondhout een stelling gemaakt, waarop je kon gaan zitten. Vanuit die eenzame hoogte deponeerde

je dan je behoefte in een daaronder gegraven gat. De verkenners zouden jaloers geweest zijn op dit soort modernisering".

Oldenhof spreekt met veel respect over de gastvrijheid van de campinghouder aan de Schildersweg anno 1930: "Iedereen voelde zich daar thuis, jong en oud. Gradje Giebels was gewoon gezellig en ongecompliceerd. Er was een geweldige sfeer. Zijn vrouw zagen we zelden: zij had het waarschijnlijk te druk met haar kinderen en de huishoudelijke bezigheden. Frans Giebels ben ik altijd Fransje blijven noemen, omdat hij in die tijd pas zeven of acht jaar oud was. Peter Linders uit Milsbeek kwam vaak met het rijwiel zijn boodschappen doen in het winkeltje. Hij was toen al een aparte figuur en meende iedereen in de maling te kunnen nemen, maar we hebben hem toch ook wel eens met zijn fietstassen vol stenen naar huis laten gaan, terwijl zijn boodschappentas in de winkel achterbleef". Geen wereldschokkende gebeurtenissen, maar wel schone herinneringen aan vervlogen tijden, verhalen van een ver verleden, nu zestig jaar geleden.

De uitbreiding in de beginjaren dertig: een nieuw pand werd vóór het oude winkel-woonhuis gebouwd.

Elke kampeerder zorgde weer voor een volle emmer water voor het toilet, ook Jo Deurlo uit Amsterdam, een trouwe gast.

Ook buurman Gerrit Thijssen weet zich het een en ander te herinneren uit zijn jeugdijaren, maar hij is te jong om nog verder in het verleden terug te gaan. "Gradje Giebels kwam ook met die transportfiets naar de kerk in Middelaar en had ook altijd dezelfde 'parkeerplaats' voor zijn rijwiel, tegen de lindeboom. Het zal rond 1937 geweest zijn dat Wil Thijssen regelmatig de eer te beurt viel de fiets te mogen poetsen, en hij kreeg dan steevast een dubbeltje voor zo'n schoonheidsbehandeling, een groots gebaar van Gradje en zeer welkom bij de ontvanger".

Burenhulp stond zeker in die tijd bovenaan het lijstje van sociale verworvenheden en deze hulp was wederzijds. Als er passanten bij plaatselijke caféhouders om onderdak vroegen, werd steevast verwezen naar de ideale kampeermogelijkheden bij Gradje Kniep in de Geuldert. "Voor een kwartje konden de kampeeders in de beginjaren vijftig een strozak lenen", weet Gerrit.

Ger van Kesteren haakt onmiddellijk in op deze informatie: "Ik moest in die tijd altijd de strozakken vullen, een stoffig karwei". Ger is de huidige campingbaas, samen met zijn vrouw Helma. Hij is een kleinzoon van Gradje Giebels, want zijn moeder Marie Giebels, dochter van Gradje, was gehuwd met Jan van Kesteren.

Zodoende zitten we nu in de derde generatie van Camping de Geuldert en mogen we, samen met Ger en Helma, terugblikken op vijfenzeventig jaar gastvrijheid aan de rand van de prachtige natuur. Majestueus rijst aan de noordkant het heuvellandschap op en geeft nauwelijks iets prijs uit de ontstaansgeschiedenis van haar goed bewaarde stuwwallen.

Jan van Kesteren en, rechts zittend, zijn vrouw Marie Giebels, met het kampeerterrein op de achtergrond.

De ouders van Ger, Jan van Kesteren en Marie Giebels, poseren hier even voor de fotograaf.

Aan de andere kant lonken de Mookse plassen met haar vele bekoorlijkheden, voor zowel de natuurliefhebber als de beoefenaar van watersport. Mooier oord is nauwelijks denkbaar, zo één met de natuur.

Ger en Helma zijn zich bewust van hun kostbare bezit: de camping en zeker ook de gasten zijn bij hen in goede handen. Wat dat betreft heeft het echtpaar de traditie van vijfenzevenig jaar spontane gastvrijheid voortgezet.

Op ander terrein zijn echter veel zaken veranderd. De familie is duidelijk met de tijd meegegaan. Natuurlijk zijn de sanitaire voorzieningen aan de huidige eisen aangepast. Dat begon eigenlijk al in 1931 door de aanbouw van een groot voorhuis, waarin een van buiten uit toegankelijk toilet was opgenomen. De 'plee' was er nog een van dat degelijke ouderwetse: een brede blankgeschuurde houten plank met een rond deksel, waaronder de uitwerpselen direct werden afgevoerd naar de 'zeikkelder' die onder de koestal was gelegen en op gezette tijden door buurman Cobus Muus tegen betaling van een riks geledigd werd. Een emmer water stond altijd klaar om door te spoelen, en wie het laatst geweest was pompte weer een emmer vol voor de volgende gebruiker. Geen probleem!

Vele jaren was het kampeerterrein aan de vennenkant gelegen: de hele strook langs de Geuldert was toen bezit van Gradje. Pas na de oorlog heeft een eerste grote uitbreiding plaatsgevonden: in 1946 werd het terrein tussen de Geuldert en de Rijksweg, dat inmiddels door Johan van Kesteren, schoonzoon van Gradje, was overgenomen, uitgebreid tot een hectare, niet wetende dat het verschijnsel kamperen zulk een grote omvang zou aannemen.

Vijfentwintig jaar later moest het er toch maar van komen: in 1972 werd het kampeerterrein van een hectare een volwaardige camping met een totaal-oppervlakte van maar liefst tweeëneenhalve hectare, geheel aangepast aan de eisen van deze tijd. De ontwikkelingen gaan echter verder en de ondernemer moet mee: stilstand betekent immers achteruitgang! Anno 1992 liggen er grootse plannen op de tafel van het echtpaar Ger en Helma. Het bedrijf moet vier hectare groot worden, inclusief een geplande groenstrook en een gedeelte bebossing: de camping-gast wil immers zijn vrije tijd in de natuur doorbrengen? Ger en Helma zijn er klaar voor, ze hebben er zin in.

Eén voorwaarde staat bij hen bovenaan het lijstje van deze ingreep: het intieme karakter en de gast-vrijheid van de camping moeten bewaard blijven, zoals dat in al die vervlogen jaren geweest is. Want over vijfenzeventig jaar moet men met dezelfde nostalgische genoegens herinneringen kunnen op-halen over het verblijven op deze gezellige camping in de Geuldert.

Met een blik in het verleden en een knipoog naar de dichter H. Marsman zien Ger en Helma hun gasten graag door een oneindig landschap gaan.

Op 22 mei 1992 werd het 75-jarig bestaan van de camping uitbundig gevierd. Ger en Helma luisteren aandachtig naar een muzikale hulde door Fanfare St Caecilia uit Middelaar (foto Ad Smijers).

1) Vergel. met gebakte (dagt. en paraaf) No. 46 17Aug39 <i>hony</i>		2) Geslacht	
3) a) Giebels--		7) Beroep (h-o) landbouwer (h) kruidenier (h)	
b) Gerardus Theodorus--			
4) op 30 November 1882 sem. Mook en Middelaar L ond./land Middelaar			
5) Nat. Ned			
Zoon van Antoon-- en van Lamers, Maria Helena--		geb. op 25 Apr 42 = te Mook ca	
9) Geslachtsnaam en 10) Voornamen Kempen, Johanna		11-12) Geboren op 7 Jun 88 = te Bergharen Gld	
13) Huwelijk gesloten op 14 Apr 15 = te Mook ca		14-15-16) Huwelijk ontbonden op door	
17) Afgevoerd (dag)			
21) Dagt. aangifte 22) Gemeente en adres MOOK EN MIDDELAAR Middelaar B 88		Overleden te Mook en Mi op 31 mei 19 44	
1 AUG. 1941 PB 312 ing			

1) Vergel. met gebakte (dagt. en paraaf) No. 22 17Aug39 <i>AAW</i>		2) Geslacht	
3) a) Kempen--		7) Beroep (h-o) zonder	
b) Johanna--			
4) op 7 Juni 1888 sem. Bergharen Gld ond./land Hernen			
5) Nat. Ned			
Zoon van Johannes-- en van Arts, Petronella--		geb. op 30 Aug 52 = te Escharen geb. op 5 Mrt 52 = te Nijmegen	
9) Geslachtsnaam en 10) Voornamen Giebels, Gerardus Theodorus		11-12) Geboren op 30 Nov 82 = te Mook ca	
13) Huwelijk gesloten op 14 Apr 15 = te Mook ca		14-15-16) Huwelijk ontbonden op 31 Mei 14 door 0 = te Mook-ca	
17) Afgevoerd (dag)			
21) Dagt. aangifte 22) Gemeente en adres MOOK EN MIDDELAAR Middelaar B 88		Overleden te Mook op 23 jan 19 70	
14 AUG 1941 PB 504			

Merkwaardige vergissing op de persoonskaart van Johanna Kempen: de moeder van Johanna Kempen is Petronella Arts, dochter van Peter Arts en Petronella Willems. Ze werd geboren te Hernen op 12-6-1860. Op de persoonskaart wordt Petronella Arts wel vermeld, echter geboren te Nijmegen op 5-3-1852, zoals te zien is op bovenstaand fragment van de persoonskaart. Inderdaad werd op 5-3-1852 te Hatert, gemeente Nijmegen, een Petronella Arts geboren als dochter van bakker Hendrik Arts en Petronella Coenders. Merkwaaardig!

Met dank aan Els van Kesteren uit Nijmegen voor haar aandeel in de kwartierstaat op de volgende pagina.

Hendrikus VAN KESTEREN geb Ubbergen 04.05.1836 ovl Groesbeek 19.10.1865 Anna THEUNISSEN geb Groesbeek 02.05.1839 ovl Groesbeek na 1892 gradus HOOGSTADTEN geb Wijchen 22.09.1824 ovl Wijchen 11.09.1906 Ardina JANSSEN geb Overasselt 19.08.1832 ovl Wijchen 26.01.1892 Mathijs LIEFFERS geb Groesbeek 03.12.1801 ovl Pruissen 11.11.1848 Hendrina POUWELS geb Groesbeek 22.06.1806 ovl Groesbeek 23.11.1876 Theodorus NILLESSEN geb Heumen 19.08.1825 ovl Groesbeek 28.08.1878 Petronella KERSTEN geb Groesbeek 20.12.1824 ovl Groesbeek 16.10.1877 Matis GIEBELS geb Milsbeek 25.02.1807 ovl Heijen 19.11.1880 Gertrui JANSSEN geb Middelaar 20.01.1807 ovl Middelaar 21.07.1860 Franciscus LAMERS geb Middelaar 09.10.1824 ovl Middelaar 25.01.1880 Maria Gertrudis SCHOOF geb Heijen 15.01.1825 ovl Middelaar 29.04.1877 Martinus KEMPEN geb Grave 13.05.1820 ovl Velp 12.03.1858 Johanna VAN BOEKEL geb Escharen 17.02.1824 ovl Velp 15.05.1857 Peter ARTS geb Leur 06.12.1826 ovl Nijmegen 12.08.1905 Petronella WILLEMS geb Hernen 01.11.1827 ovl Hernen 26.07.1894	geh. Uroesbeek 30.04.1860 arbeider geh Wijchen 16.07.1854 landbouwer geh Groesbeek 16.07.1831 arbeider geh Groesbeek 25.04.1850 arbeider geh Mook c.a. 03.04.1832 landbouwer geh Bergen 05.09.1851 stroodekker geh Escharen 27.04.1850 boerenarbeider geh Bergharen 18.08.1859 arbeider	Gerhardus Hendr. VAN KESTEREN geb Groesbeek 09.02.1866 ovl Groesbeek 28.04.1936 geh Groesbeek 15.11.1892 arbeider Maria HOOGSTADTEN geb Wijchen 18.01.1858 ovl Groesbeek 19.03.1931 Hendrikus LIEFFERS geb Groesbeek 11.01.1845 ovl Groesbeek 26.05.1897 geh Groesbeek 08.11.1876 arbeider Johanna NILLESSEN geb Groesbeek 04.05.1855 ovl Groesbeek 14.02.1941 Antoon GIEBELS geb Mook 25.04.1841 ovl Middelaar 22.12.1902 geh Mook c.a. 28.05.1880 landbouwer 1880 arbeider 1902 Maria Helena LAMERS geb Heijen 18.05.1854 ovl Cuijk 06.06.1932 Johannes KEMPEN geb Escharen 30.08.1852 ovl Mook 24.02.1920 geh Bergharen 13.06.1887 landbouwer Petronella ARTS geb Hernen 12.06.1860 ovl Nijmegen 07.01.1896	Hendrikus Johannes VAN KESTEREN geb Groesbeek-Breedeweg 14.08.1893 ovl Nijmegen-Canisius zh. 05.01.1978 landbouwer geh Groesbeek 30.04.1919 Elisabeth LIEFFERS geb Groesbeek-Heiland 19.05.1894 ovl Groesbeek-Jansberg 20.05.1977 Gerardus Theodorus GIEBELS geb Middelaar 30.11.1882 ovl Middelaar, 31.05.1944 landbouwer 1918, kruidenier 1944 geh Mook c.a. 14.04.1915 Johanna KEMPEN geb Hernen 07.06.1888 ovl Plasmolen 23.01.1970	Johannes Marinus VAN KESTEREN geb Bemmelen 03.04.1921 ovl Nijmegen 11.11.1986 (landarbeider) Geh Mook c.a. 28.09.1945 Maria Petronella GIEBELS geb Plasmolen 20.04.1918 ovl Plasmolen 06.08.1987	 Gerardus Johannes VAN KESTEREN geb Middelaar 21.04.1949 Hermina Antonia Maria WIENTJENS geb. Mook 28.09.1948
--	---	--	---	---	---

Een bruiloftsfoto uit de oude doos van de familie Giebels: Jan Giebels is de bruidegom en Annie Klaassen de bruid. Links van hen staan Marie Arts-Klaassen en Martien Arts, Nöl Geboers uit Cuijk, Toon Klaassen en zijn zus Door. Rechts zien we Frans Giebels, Harrie Klaassen, Mia Willems, Berta Martens, Nel van den Heuvel-Klaassen en Marinus van den Heuvel. Bovenaan staan Jan Nijsten (in pension bij G. Giebels), Marie Giebels, Karel van Embden, zijn vriendin Nel Giebels en Door Willems uit Mook. De wederzijdse ouders Klaassen en Giebels zijn vanzelfsprekend, en op de voorgrond zitten nog vijf kinderen van Marie Arts-Klaassen.

Margreet Janssen Reinen

Mook in de letteren (18)

"Het naaste ogenblik van mijn leven"

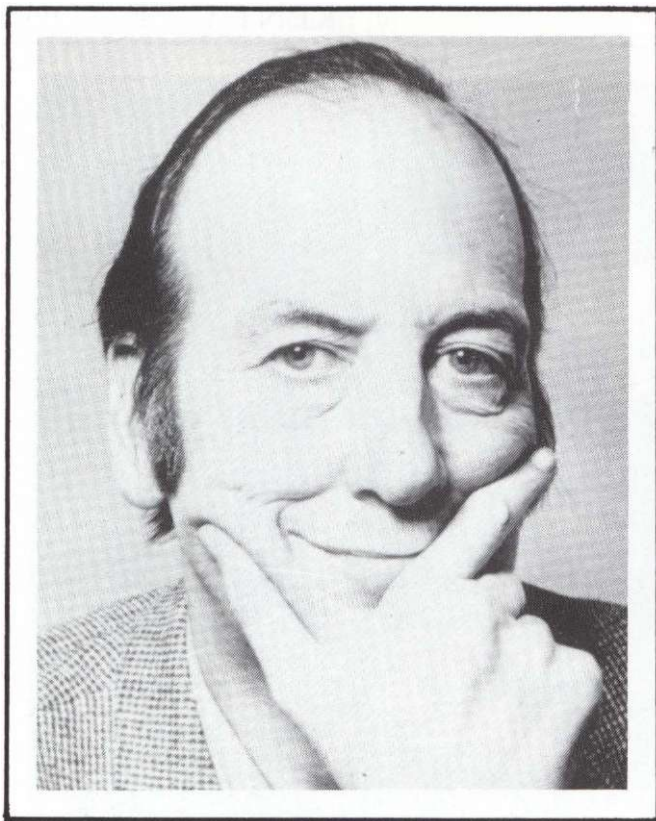
"Een scheutje herinneringen bij een scheutje fantasie" zo verwoordde de schrijver Bob den Uyl in maart 1990, toen ik hem ontmoette voor een interview, zijn manier van werken. Zijn eigen ervaringen vormden de motor voor het schrijverschap, maar autobiografisch mag je het werk niet noemen. In een kort gedicht beschreef hij hoe hij soms aankeek tegen zijn vak:

Ik word al ziek als ik aan schrijven denk
laat staan als ik achter een schrijfmachine ga zitten,
zwetend van angst.

Verschrikkelijk toch
als je daarmee je geld moet verdienen.

(uit: *Met een voet in het graf*)

"Daar zou uit kunnen blijken dat ik schrijven een martelgang vind en dat is soms ook zo; uit zo'n moment is dat gedichtje ontstaan. Dat gedichtje bevat een grote waarheid: dat moment van angst zit er toch wel altijd bij. Hoe het komt kan ik niet uitleggen, maar het is toch een soort angst overwinnen eigenlijk."

fioö den Uyl.

Op 27 maart 1930 werd Bob den Uyl in Rotterdam geboren. Hij bezocht er de lagere school en de Mulo, werkte er bij een aantal bedrijven op kantoor, onder andere bij een scheepvaartmaatschappij, speelde ruim tien jaar in jazz-bands en was vertaler aan Poetry International verbonden. Rotterdam bleef hij trouw. Door een gedwongen ontslag concentreerde hij zich op het schrijverschap. Met succes, zoals na enkele jaren bleek. Sinds hij in 1960 was gedebuteerd in het tijdschrift *Gard Sivik*, publiceerde hij vele korte verhalen. Het werk van Den Uyl heeft een heel eigen soort humor met een ietwat melancholieke, relativiserende ondertoon. Een goed voorbeeld daarvan is 'De Wet van Den Uyl', die hij in 1972 formuleerde in zijn verhalenbundel *De ontwikkeling van een woede*: "Je vindt niet wat je zoekt, maar alleen wat je niet zoekt".

Zijn stijl is wel "surrealistisch" genoemd. Hij vertelde fragmentarisch en altijd ging er iets mis. Communicatie verliep moeizaam, de hoofdpersoon voelde zich verloren in de vreemde omgeving waarin hij terecht kwam, hotels en vervoermiddelen leken niet gemaakt om de reiziger te dienen. . . Een groot deel van zijn werk staat in het teken van reizen en rapporteren daarover. Den Uyl hield geen dagboek of reisverslag bij, maar hij schreef op grond van summiere losse aantekeningen en zijn fotografisch geheugen.

De laatste tijd verplaatste de schrijver zich vooral met het openbaar vervoer. Vroeger met name op de fiets. "Ik fiets nog wel af en toe hoor, maar dan een beetje kalm aan. Bergen van klein formaat kan ik

nog wel op, maar ik kan ze niet meer af. Het was vroeger een van mijn grootste vreugden om me als een baksteen van bergen te laten vallen en daarbij grote snelheden behalend, me deelnemer aan de Tour de France te wanen. Tegenwoordig word ik altijd overvallen door de angst dat er iets kapot kan gaan. Er kan zoveel kapot gaan aan een fiets. Vroeger had ik dat helemaal niet. En die fiets wordt ook ouder, er zal best wat kapot gaan. Het gevolg is dat ik met een sukkelgangetje van de berg af ga en daar is weinig aardigheid meer aan."

Behalve korte verhalen schreef Den Uyl een essay over Edgar Allan Poe, maakte interviews, vertaalde poëzie en schreef zelf enkele gedichten. De meeste daarvan zijn erg kort. Een uitzondering vormt het titelloze gedicht, dat als enige in zijn werk in onze omgeving is gesitueerd. Het is in feite een compact klein verhaal, waarin Den Uyl zijn visie op de dood geeft.

Deze zomer, onder Groesbeek, de St.-Jansberg afdalend
(de zuidelijke steile helling)
oordeelde ik het nodig te remmen maar
mijn remmen weigerden—het effect was
of ik een geweldige duw in mijn rug kreeg.
Heel merkwaardig.
Het naaste ogenblik van mijn leven.

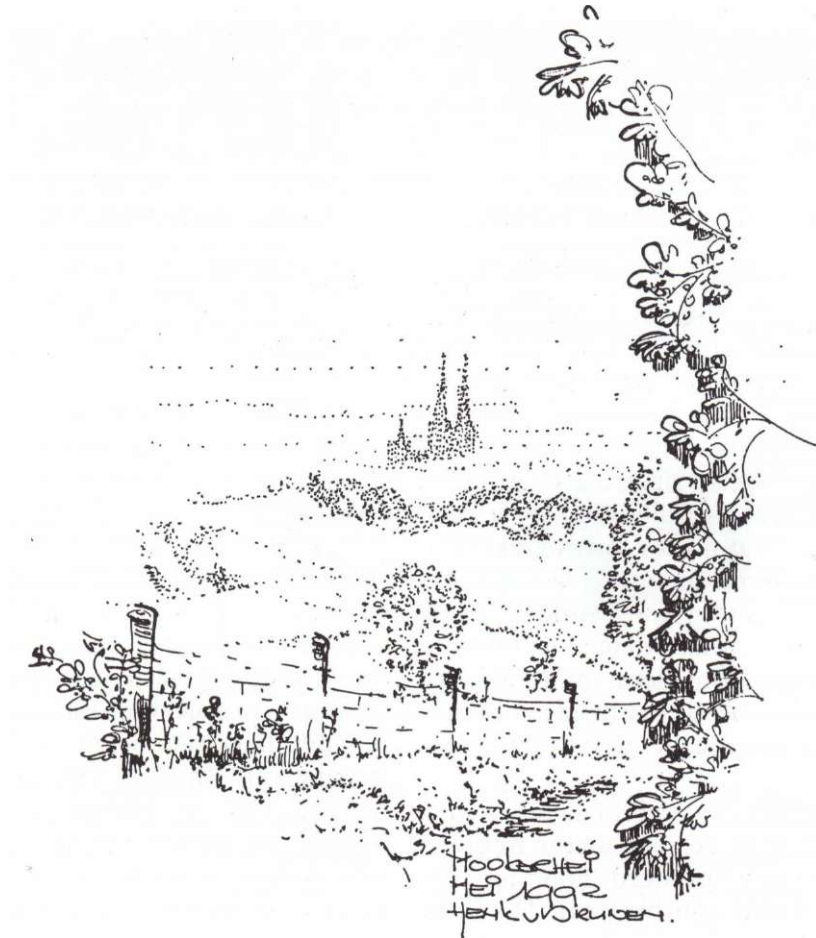
Hoewel, wat heet het naaste ogenblik, ik herinner me
ineens hoe ik, door een technische onvolkomenheid,
tijdens een keeloperatie uit de narcose
bijkwam, ik geef het je te doen.
Nu, na twaalf jaar, raak ik nog in paniek
als ik toevallig een dokter tegenkom.

Goed, je moet dood, maar waarom
moet je eerst tientallen malen sterven.

*Harderwijk
18 mrx '90*

Dit vers is er een van de zes die Bob den Uyl opnam in de verhalenbundel *'Met een voet in het graf'* (1971). Toen ik de schrijver bijna twee jaar geleden vroeg dit gedicht te signeren, besepte ik niet hoe toepasselijk de titel van de bundel was. Na tien jaar van ziekte overleed Bob den Uyl in de nacht van 13 op 14 februari 1992, 61 jaar oud.

VERS GETEKEND

DE MOOKERHEI

*Door de tijden heen getekend
met ruïnes en ravages,
granaatinslagen en blutsen,
liggen hier nu ongestoord
de bossen, de schansen en de hei.
Een uitgestorven oord,
beheerst door Middeleeuwse rust,
onder de schutse van Antonius Abt
en naar men zegt ook Sint Ontkommer.*

*In het lommer dwalen
er wat schapen, een paar koeien
en een trimmer rond.
Soms wordt hun droom
echter wreed verstoord:
daar verschijnt als uit het niets
de boswachter,
niet op zijn fiets,
maar op een knetterende brommer.*

Sijmen Niedorp

Sancho Dávila, Soldaat op vele fronten

Een der markantste figuren uit onze Tachtigjarige Oorlog was Sancho Davila, de Spaanse aanvoerder in de Slag bij Mook. Voor zijn tijdgenoten was hij de ideale krijgsman. Geboren in Avila, het bolwerk in de strijd tegen de Moren, diende hij voor God, Vaderland en Koning. Zijn eerste heldendaad verrichtte hij in de grote slag bij Mühlberg, waar hij het leger van Karel V hielp, de Elbe over te steken.

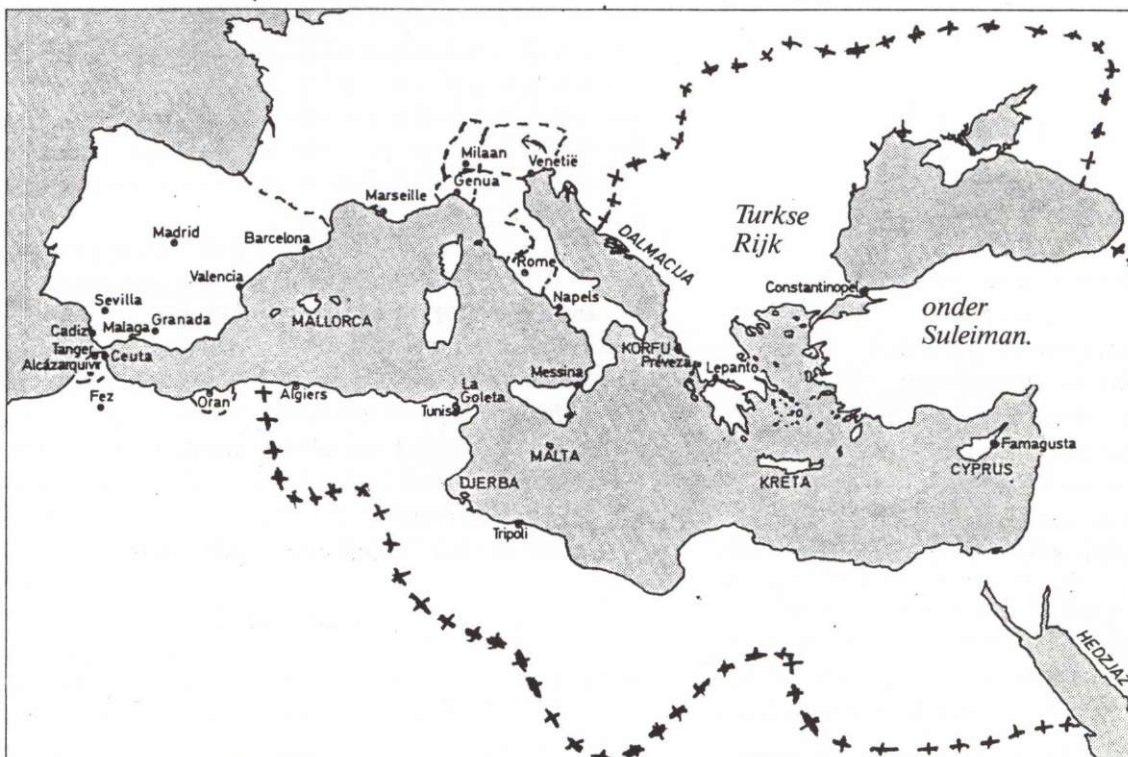
Na de slag bij Mühlberg is Sancho in het leger gebleven en met zijn tercio (regiment) naar Italië teruggekeerd. Daar moesten zij het bezit van Lombardije voor Spanje veilig stellen. Karel V had er de Fransen in 1520 uit verdreven, maar hun dreiging bleef. De goed geoefende veteranen waren te waardevol om na elke oorlog, zoals de vreemde hulptroepen, te worden afgedankt. Ze werden in Lombardije, Sicilië en Napels gelegerd als garnizoenen van de grote steden. Deze "presidios" vormden dan tevens de beste leerschool voor nieuwe rekruten uit het moederland. In geval van oorlog waren ze de kern van het leger, dat meteen kon worden "opgetrommeld", zoals in 1567, toen Alva naar de opstandige Nederlanden moest. De dienst in Italië was voor de regering dus belangrijk en bij de soldaten zeer gewild: een rustig leventje met wijntje en trijntje en vaste soldij.

Sancho Davila was echter een ambitieus man, erop uit om carrière te maken en de aandacht te trekken. "Waar de gelegenheid zich voordeed, bood hij zich aan als vrijwilliger" meldt zijn biograaf. Die kans kwam al in 1550 in de strijd tegen de oude vijand

van Spanje, de Islam.

Soldaat in Afrika

Karel V had van zijn Spaanse grootouders de "Heilige Oorlog" geërfd: het testament van Isabel bezwoer haar opvolgers, de reconquista (herovering van Spanje op de Moren) in Noord Afrika voort te zetten. Vandaar dat Spanje kort na 1500 op de Noordkust van Afrika verschillende steden bezette: Oran, Algiers, Tunis en Tripolis. In Karels tijd regeerde in Istanboel sultan Suleiman de Grote (1520-1566). Zijn legers bedreigden Centraal Europa vanaf de Balkan en zijn vloot hielp de Berberse (Barbarijse) zeerovers, die langs de kusten opereerden. De oorlogen tussen Karel V en de Franse koning gaven Suleiman alle kansen zijn rijk uit te breiden. Belgrado viel in 1521, gevolgd door de verovering van Rhodos. Vier jaar later bracht de nederlaag van de Hongaren de Turken tot voor Wenen. De Berberse piraat Cheireddin Barbarossa wist Algiers te veroveren en plunderde de Spaanse kusten. Duizenden christenen werden als slaven meegesleurd.

*Het
Middellandse-
Zeegebied
ten tijde van
Filips II.*

De inname van Tunis door Karel V in 1535. De Turkse vloot, die vanuit deze stad het westelijk bekken van de Middellandse Zee onveilig maakte, werd hierdoor tijdelijk uitgeschakeld. Ets van Jan Cornelisz. Vermeyen uit 1535. Atlas van Stolk Rotterdam.

Keer op keer smeekte de Spaanse Cortez hun koning Karel om vrede te sluiten met de christelijke vorsten en de echte vijand, de Turk, te bestrijden. Na de vrede van Cambray in 1529 had Karel die kans. Hij verbond zich met de republiek Genua en nam hun vlootvoogd Andrea Doria in dienst als zijn admiraal. Verschillende aanvallen op de Afrikaanse kust hadden succes. Het hoogtepunt vormde de expeditie naar Tunis in 1535, waarbij Karel zelf landingstroepen aanvoerde. Het westelijke deel van de Middellandse Zee leek weer veilig.

Het was maar schijn! Barbarossa zelf was ontkomen naar Algiers en Karel raakte spoedig weer in conflict met de Fransen. Opnieuw hadden de zeerovers vrij spel en de handel van Spanje werd geheel verlamd. Daarom wilde Karel in 1541 van een korte wapenstilstand profiteren, om een grootse expeditie naar Algiers uit te rusten. Tegen het advies van Doria in stak hij in oktober, het ongunstigste seizoen, over naar Algiers. Het werd een groot fiasco: Karel verloor de meeste schepen door stormen op de rede van Algiers en kon ternauwernood zijn eigen leven redden. Hij reageerde met berusting: "Uw wil geschiede", zei hij tegen God en liet de zeerovers over aan Doria. Die probeerde het nog eens in 1550. Barbarossa was gestorven en zijn opvolger Dragut plunderde de kusten van Valencia. Doria stak met zijn vloot over naar een versterkte plaats in de buurt

van Tunis, waar Dragut zijn hoofdkwartier had en die hij "Stad Afrika" noemde. Niet in staat om het enorme fort te omsingelen liet Doria een wervingsactie uitgaan naar de tercios in Italië.

Ook Sancho Davila meldde zich, op zoek naar nieuwe roem. Op 28 juni begon de bestorming van de burcht "con mucha furia — met veel geweld". Toch duurde het nog tot 8 september, voordat Doria gewonnen had. Uitvoerig vertelt de biograaf van Sancho, hoe de gevechten van die laatste dag verliepen op de verschillende lokaties: bij een veldslag tegen het ontzettingsleger van Dragut en bij de aanval op de muren. Men had bemerkt, dat de stadsmuur aan de zee kant minder sterk was. Daarom werd het grootste kanon op twee galeien geplaatst, die aan elkaar vastgesjord waren en met zware balken versterkt om de schokken op te vangen. Daarmee wist men een flinke bres in de muur te schieten en toen stormden de Spaanse soldaten naar binnen: in de eerste rij ook Sancho Davila. Zij hielden de overhand bij de felle straatgevechten en overmeesterden de stad.

Doria liet op dit strategische punt een Spaans garnizoen achter, maar drie jaar later besloot Karel V het slot te verwoesten en zijn troepen terug te halen: de tegenslagen in Duitsland en de oorlog tegen Frankrijk maakten het onmogelijk, alle bezittingen in Afrika te handhaven. De meesten gingen verloren.

Hoveling in Engeland

Amper terug in Italië werd Sancho ingedeeld bij de lijfwacht van de hertog van Alva. De relatie tussen beide mannen zou steeds hechter worden en geheel hun leven duren: steunend op de toewijding van Sancho en het respect en vertrouwen van Alva. Die was inmiddels majordomus geworden van de kroonprins, de latere Filips II: hoofd van diens hofhouding en zijn naaste adviseur. Met een uitgelezen delegatie edelen begeleidde Alva in 1554 Filips naar Londen voor diens huwelijk met Mary Tudor, de nieuwe koningin van Engeland. Van de vier huwelijken, die Filips heeft gesloten, was dit het meest een offer aan de politiek. Als zesjarig meisje was Mary door Hendrik VIII met haar neef Karel V verloofd, die toen 23 was. Zodra Mary twaalf jaar zou worden, zou ze keizerin van Duitsland zijn (en ook van ons natuurlijk). Ze werd dan ook in grootse stijl opgevoed met een eigen hofhouding. Maar toen Hendrik zijn vrouw Catharina moe was en met de hofdame Anna Boleyn trouwde, werd ook Mary als bastaard van het hof verbannen en in een afgelegen slot bewaakt. Later zou ze, als een soort pleegmoeder van Elisabeth en de kleine Edward, zich verdienstelijk maken in de kinderkamers.

Op zijn oude dag, na vier huwelijken, ging Hendrik — sadder and wiser — zijn eigen stommititeiten inzien en haalde haar terug. In zijn testament werden Edward, Mary en Elisabeth in die volgorde tot opvolgers benoemd. Toen Mary in 1553 plotseling koningin werd, was ze 36 jaar oud, maar ze leek wel vijftig! Haar traumatische jeugd, de jaren van angst en onrecht hadden van haar een oud, mager vrouwtje gemaakt, met wantrouwende blik en onzekere bewegingen. Maar in haar hart brandde het geloof van haar Spaanse moeder en de moed van haar vader. Zij was vastbesloten haar volk, dat door Hendrik van de Moederkerk was afgescheurd en

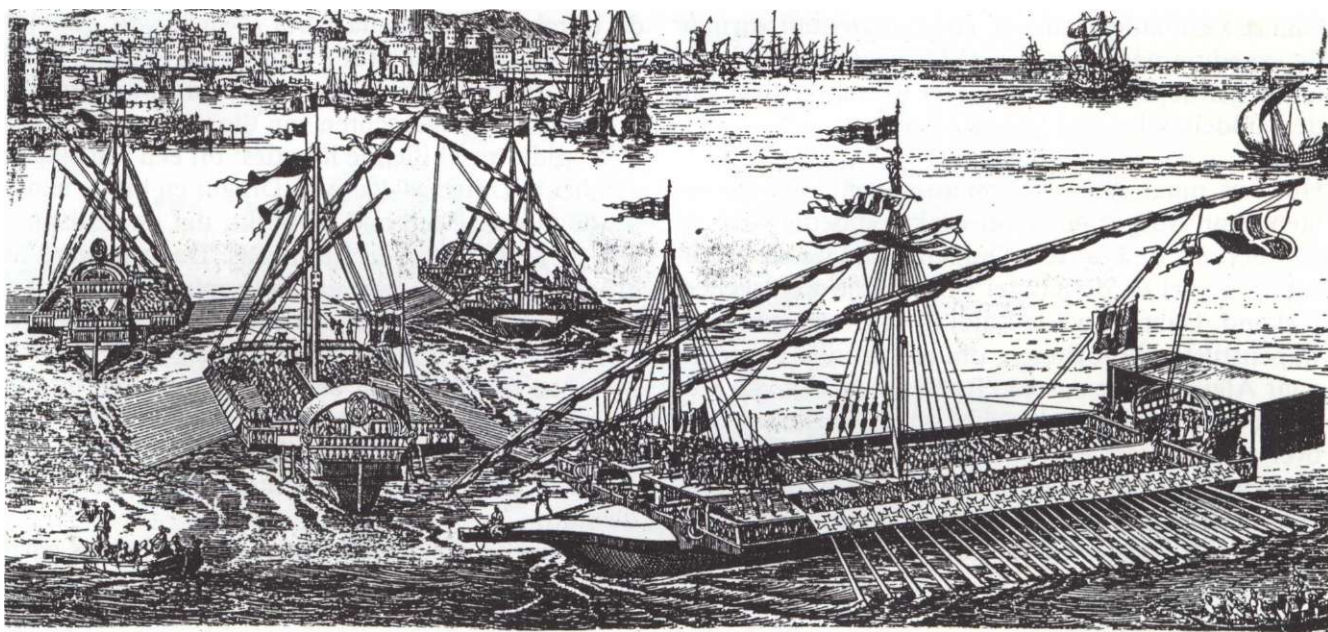
door Edward aan het calvinisme blootgesteld, weer terug te leiden naar de ware schaapsstal, de kerk van Rome. Voor hulp wendde zij zich naar haar ex-verloofde Karel V. Die zag zijn kans schoon om de Fransen een hak te zetten en haalde zijn zoon Filips, juist weduwnaar, over om met Mary te trouwen.

Filips was 25 jaar oud en fanatieker dan de paus: hij zag het als een heilige roeping, zijn tante te trouwen en Engeland te helpen. Liefde en hartstocht zijn er niet geweest tussen deze echtelieden, maar zonder twijfel heeft Filips haar met veel respect en genegenheid bejegend: zo was hij wel.

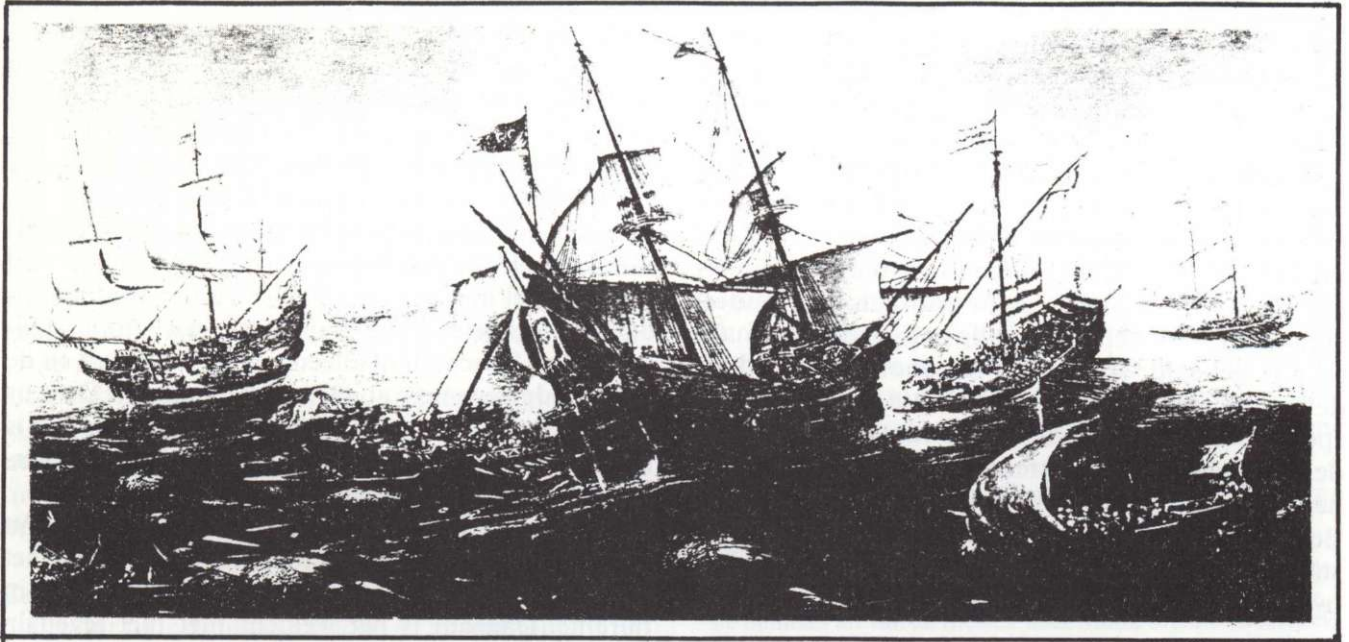
De ontmoeting tussen de rijk uitgedoste Spaanse hovelingen, waaronder ook Sancho, en de sobere Engelsen was geen succes. De onderhandelingen, die Alva met een onwillig en wantrouwig parlement moest voeren over godsdienst- en bestuursproblemen en de eventuele opvolging, waren moeizaam en frustrerend. Sancho Davila had daar niets mee van doen; maar hij maakte nu wel het hofleven van nabij mee en leerde Filips persoonlijk kennen, die in de omgang heel beminnelijk kon zijn. Naast de Godsdienst en het Vaderland kreeg nu ook de Koning voor Sancho een concrete inhoud. "Zo legde hij de grondslag voor zijn latere positie" zegt de biograaf erbij.

Oorlog met de Paus

Van Londen werd Filips in augustus 1555 naar Brussel geroepen, waar Karel V, ziek en regeringsmoe, de Nederlanden aan hem overdroeg. Deze ontroerende plichtigheid heeft Sancho zelf niet meegemaakt, want hij was met Alva al in het voorjaar naar Italië terug gegaan. Alva was daar benoemd tot bevelhebber van de troepen, gouverneur van Milaan en vicekoning van Napels. Een ongehoorde positie voor iemand, die niet verwant was aan het koningshuis. Maar beide kroondomeinen waren in gevaar en vroegen om de beste veldheer en diplomaat.

De galeischepen op de voorgrond, die vooral door de Turken op de Middellandse Zee werden gebruikt, waren voor de Atlantische Oceaan ongeschikt. De Portugezen en Spanjaarden gingen daarom over op de galjoen, met een ronde kiel en hoge voor- en achtersteven. De galjas was een tussenvorm en kon minder soldaten en meer kanonnen vervoeren.

Gevecht tussen Spaanse schepen en Turkse galeien. Schilderij van Andries van Eertvelt (1590-1662).

Ondanks het bestand van vijf jaar, dat Karel nog met de Fransen had gesloten, brak weer een oorlog uit. De boosdoener was nu de nieuwe paus, Paulus IV, die in mei 1555 was gekozen. Deze paus was een vroom en sober levend man, voorstander van de katholieke hervorming. Maar hij was ook een vurig patriot, bezeten van de droom om Italië te zuiveren van alle buitenlanders. Geboren in Napels was hij daar aartsbisschop geweest en had er de Spaanse heerschappij leren verfoeien. Ondanks zijn hoge leeftijd van 79 jaar was hij nog steeds een driftige zuiderling, die zichzelf graag hoorde praten en niet op zijn woorden paste. De Spanjaarden waren voor hem "ketteren en schismatieken, het zaad van Moren en Joden, het uitschot der mensheid. Als stal-knechten en wasvrouwen zijn ze naar Italiëgekomen en nu spelen ze de baas in bijna heel het land." Het moest wel tot oorlog leiden! Dat deed het ook en de door-en-door vrome Alva kreeg de ondankbare taak, de Spaanse belangen te verdedigen. Toen de paus op grote schaal troepen ging werven en vestingen versterken, zond Alva een ultimatieve boodschap, waarin hij zijn trouw aan de kerk beleeed en de paus bezwoer, de vrede te bewaren. Die riep nu de Fransen te hulp en bood Hendrik II de kroon van Napels aan. Zelfs de Turkse sultan werd om hulp gevraagd! Die plunderde de kusten van het Spaanse Zuid-Italië.

In september 1556 trok Alva de kerkelijke staat binnen. In enkele weken stond zijn leger voor Rome, waar nu paniek uitbrak. Maar Alva voelde niets voor een bestorming: het drama van 1527, toen muitende soldaten van Karel V tegen diens wil de heilige stad hadden geplunderd (de Sacco di Roma), stond hem nog als een nachtmerrie voor ogen. Hij stemde toe in een wapenstilstand van veertig dagen om te onderhandelen. Intussen joeg de paus de ene ijlbode na de andere naar Parijs en eindelijk stuurde Hendrik II een leger van 20.000 man de Alpen over. Het gevaar was even geweken, want de

twee legers hielden elkaar met schermutselingen bezig. Plotseling echter waren de Fransen verdwenen: overwinningen van het Nederlands-Spaanse leger bij St. Quentin en Grevelingen, waarbij de graaf van Egmond uitblonk, dwongen de Franse koning zijn troepen terug te halen om Parijs te verdedigen. De paus stond weer alleen en moest om vrede vragen. Alva was wijs: hij liet de paus zijn landje en was zelfs bereid om — voor de vorm — op zijn knieën excuses aan te bieden. De paus op zijn beurt haastte zich hem op te tillen en aan zijn tafel te nodigen voor een feestmaal. Zijn eer en zijn ambt waren gered, maar de politieke macht van Rome was voor goed voorbij.

De enorme verdienste van Alva in deze oorlog was, dat hij zijn slecht betaalde soldaten wist af te houden van bestormingen en plunderingen, zodat hij de beheerste politiek kon volhouden, die in deze hachelijke oorlog tegen de paus geboden was. Het grootste aandeel daarin hadden natuurlijk de kapiteins, die de compagnieën te velde aanvoerden. Eén van hen was nu Sancho Davila, die zo ook de belangen van Spanje en van de kerk moest zien te combineren.

Gevangen bij de Turken

Kort na deze oorlog werd Sancho opnieuw ingezet tegen de Turken. Filips II had met de Fransen vrede gesloten en was nu met een Franse prinses getrouwd. Hij wilde voorgoed een einde maken aan de dreiging uit de Middellandse Zee, die sedert de nadagen van Karel V steeds maar was toegenomen. In oktober 1559 stak een grote vloot met 12.000 soldaten over naar het eiland Dzjerba, in de golf van Gattes, midden tussen Tunis en Tripolis. Het doel was om van daaruit beide belangrijke vestingen te heroveren. Dan zou men het westelijke bekken van de Middellandse Zee kunnen afsluiten van de Turkse vloot en een einde maken aan de piraterij van de Berbers.

Dzjerba werd wel bezet, maar in maart 1560 wist Piali Pasja vanuit Istanboel de Spaanse galjoenen bij verrassing te nemen en de tercios op het eiland te verslaan. Meer dan 5000 Spanjaarden werden daarna onthoofd. Van hun schedels bouwde de Turk een toren, die tot 1848 als zegeteken in de haven van Dzjerba is blijven staan. Vele anderen werden als krijgsgevangenen afgevoerd.

Zo ook Sancho Davila, die nu ook die bitterste ervaring van de zestiende eeuw aan den lijve ondervond. Hij werd echter spoedig vrijgekocht en naar Spanje gehaald. Daar werd hij door Alva en door de koning zelf geëerd. Filips belastte hem met de inspectie van de kustverdediging van Valencia tegen de zeerovers, die nog steeds nodig bleef. Daarbij heeft Sancho onder andere het fort op de Monte Bernia laten bouwen, waarvan de ruïnes nu nog bestaan. Van daar af heb ik vaak het riantе uitzicht over de zee tot aan de Balearen bewonderd.

Kasteelheer in Italië

In 1562 kreeg Sancho de benoeming tot "castellano", kasteelheer van de vesting Pavia in Lombardije. Daarmee was hij tevens commandant van een groot garnizoen met een salarisverhoging van 300% boven dat van kapitein. In de aanstellingsakte noemt Filips II hem: "onze geliefde kapitein, die met zijn moed, wijsheid en ervaring uitzonderlijke diensten aan mijn vader keizer Karel en aan mijzelf heeft bewezen;" Na meer dan vijftien jaar krijgsdienst had Sancho de top van de maatschappelijke ladder be-

reikt: met een vaste hoge betrekking in een rustig land. Nu kon hij zich ook wijden aan het gezinsleven. Hij was bijna veertig jaar en trouwde met de Spaanse Dona Catalina Lopez Gallo, waarvan hij slechts één zoontje kreeg: Fernando Davila Lopez. Die zou echter drie keer trouwen en zo voor het voortbestaan van het nageslacht zorgen.

Van de gelukkige jaren in Pavia weet de biograaf alleen te melden, dat Sancho eens werd gedwongen tot een duel met een plaatselijke ridder van uitzonderlijke grootte. "Die hanteerde een groot slagzwaard en Sancho had alleen het korte zwaard en de rondas, de gewone wapens van de kapitein. De reus stierf echter in het gevecht en zijn wapenrusting is nu ons familiebezit, evenals die van Sancho, als herinnering aan zijn heldendaad!"

Was Sancho gelukkig in Pavia? Zijn kleinzoon schrijft: "Zijn hart ging toch méér uit naar het wijdse slagveld dan naar de nauwe muren van zijn burcht!" Daarom is het wellicht niet met tegenzin geweest, dat Sancho in 1567 de oproep van Alva volgde, om met hem mee te gaan, naar Nederland, om daar de opstandige ketters te onderwerpen. Godsdienst, Vaderland en Koning riepen weer!

Voornaamste bronnen bij dit artikel:

- Geronimo Manule Davila y San Vitores: El Rayo de la guerra, hechos de Sancho Davila. Valladolid 1713.
- Pando Fernandez de Pinedo, Marqués de Miraflores: Vida del general Espanol, D. Sancho Davila y Daza. Madrid 1857.
- Documentos relativos a Don Sancho Davila, general de Felipe II. uitg. in C.D.I. deel 30 en 31.

Plat is ut wel.

Jacqueline Kessels

Ien un achterkaemerke van ut café za-te ze bei-èn. De mè-ste kwaame van de Biesselt. Twee han op de Dörpsstraot gewö-nd, ene kwam van 't Viaduct en ok ware dur nog twee van die snotkukes die mè-nde dè ze dur ok wa van wisse.

Ok za-te dur nog un meneer en mevrouw, die wisse nurgend van. Toch ware dè de raddraeiers, want die wón dur alles van we-te. Wör ging ut dan över? Över de taal van de Mokse mi-nse. Die twee mè-nde dè ze van dè grupke mi-nse verhaaltjes los kosse kriege. Ze zien bang dè tur över un por jaor gin mins mèr is die nog wèt hoe dè ze vroeger ien Mook praotte... en ik weet ze-ker dè ze dör geliek ien hebbe.

Now, plat praote kosse de mè-ste wel, en verhaaltjes vertelle nog vul bè-ter. Hoe latter ut wier, hoe moier de verhaaltjes. Plat praote wel, mar plat schrieve, dè is lang nie gemekkeluk. Toch ware dur un por die ut won prebiere.

En toen kwa-me die twee snotkukes, die mè-nde dè ze dur wa van wisse, ok nog van pas. De een zøj verhaaltjes van Vad ien ut plat schrieve en de a-nder zøj alles verzamele en prebiere um dur stukskes van te make die ien de Grenssteen gedrukt kosse worre. Zootjes an kwaame de verhaaltjes. Ut urst kwaam

Piet den Does. Dèn hai zien bè-st gedaon, veile voll! Ok zien bruur wis nog ut een en tander. Dèn haj ok un blad vol geschreve. Un stütje latter kwaam dur nog wa van un ander.

En now zie ik an de burt: dè ene snotkuke. Ik mos öllie laote wete dè tur vanaf now ien de Grenssteen ok plat wurd geschreve. Mundjesmaot, dè snapte gullie wel, want anders zien we zo dur die moi stukskes hin. As tur now meer mi-nse platte verhaaltjes wille schrieve of vertelle, komme dur natuurlijk ok meer tegelijk ien dé blad te staon. Ut moiste zien stukskes över iets wa e-cht geburd is en mê woord, die host of helemaol nie mèr gebruukt worre.

Plat praote heb ik nog wel geleerd, plat schrieve net zo min as al die andere. Mar we doen o-ns bè-st. Ut zal misschien wel nie 'academisch verantwoord' zien, mar een ding is zeker: PLAT IS UT WEL. As tur strak toch mi-nse zien die ut nie kunnen lè-ze en ut vertaald wille hebbe, motte ze mar be-i mien komme. Ik kan ut mè-ste ok wel ien ut Nederlands. Hoie. . . laot ut ow goe-d gaon.

Jacqueline.

Ut kalluf van Jozup dè nie zu-pe wol (±1952)

Iederen dag gaon mêlke op 't Broek* mé un a-lde fiets, gelaoje mé tuit, immer en ut stuleke. Behalve un pör keer per jaor. Dan wier dur mit kar en pê-rd gegaon um dan op dun terugweg un karreke hui- mé te ne-me.

Ut pê-rd angetuugd, ien de lang kar gespanne, de vier ronge dur op gezet, dun wisbom mé knevel en un tui-tje dri-nke. En nie te vergè-te dun ga-vel en hui-hè-rk. En zo ging het dan de buimkes af*, nè-ve Wim Tiese* af tot bej Bertje van ut Broek*.

Dór sto-nd un kuppeltje te kuire. We-j, Vad en ik, ginge dur ok e-fkus be-j staon. Al gaauw ging ut oaver ut kalluf van Jozup: die haj al un pör daag un kalluf bej zien koei dè nie zu-pe wol.

"Ja", zei Bertje, "ut is toch wa mit dè kalluf". Jan Minte grinnikte un bitje en zei: "Ge mot um mar is

lid maake van de geeld". "Now", zei onze Vad, (die toen sikretaris van ut geeld was): "ik heb um gistere iengeschreve, mar ut hèt nie geholpe". Efkus was ut stil. Toen vroeg de Middelse pestoor die der ok bej sto-nd: "Hoe moet dat nu verder met dat kalf?" "Now", zet Jozup, "heb ik um gisteraovend dun kruun kaol geschoare, en now zuupt ie as genne a-nder!"

Vad noam ut pê-rd bej ut kupsel, ik kroop op de kar en we ginge wieder.

* op 't Broek: weilanden achter de kanaalbrug.

* de buimkes af: van de Biesselt naar Mook over de Groesbeekseweg.

* Wim Tiese: het plaatselijke café naast de kerk, nu het huis van Fokke.

* Bertje van ut Broek: laatste boerderij aan de kanaalweg voor de brug, waar nu Theo Wolters woont.

Op deze ansicht uit 1910 zien we rechts vooraan in de Dorpsstraat (nu Kerkstraat) een café, dat toen nog toebehoorde aan de familie Sengers-Cooijmans. In 1916 werd het eigendom van de familie Thissen. Veertig jaar lang betekende 'bej Wim Tiese' een aangenaam verpozen voor de 'Mokse mi-nse' in het café naast de kerk.

Als je het huis van 'Bertje van ut Broek' gepasseerd was, dan had je de bebouwde kom pas echt verlaten. Het was het laatste boerderijtje aan de kanaalweg, nog net voordat het 'Mokse Broek' begint.

En de aarde beefde.

Evenals enkele maanden geleden Limburg opgeschrikt werd door een aardbeving, hebben ook door de eeuwen heen deze natuurverschijnselen de gemoederen van niets vermoedende burgers bezig gehouden. Een bijzonder goed getuigenis over een aardbeving van driehonderd jaar geleden mocht ik aantreffen in een van de boeken uit het parochie-archief van Mook. Pastoor Fabritius schrijft over hetgeen hij meemaakte op 75-jarige leeftijd in Luik. Hij is dan 35 jaar pastoor van Mook en op bezoek bij de moeder van een vriend van hem.

Chronico, in terra motum
 90 Vt Vt MagDa Lena perVersa, est ConVersa,
 terra paVor f VIt.
aliter
 peCCatRICE prIVs CVLPâ aberrante,
 post, ChrIstI faVore ConVersa, ple;
 terra treMVIt.

als ich Anno 1681 eens, om reden Nader Maestricht
 et Vorders nader Luich gduand wae, te Luich
 sinde, is indt nacht Naer Maria Magdelena een
 aertbevingse geweest, gelijk dat gesoort en gespoort,
 alsoe dat de schotdolen ende Bedstade daerinden
 rammden, gelijk de Moder van Jacob Trech
 alwaer ich lesende, mit sulp vorderde getuigde,
 ennes van geesteliche sech foren versalen waerop
 ich dit chronico gemacht en mett een referentio
 op st Jacobs Dags, adn Jacob Trech offeridit.

Ab altera pagina videntur Riffmica
 187 Chris Anno 1692 Is een generale aertbevingse geweest.
 Anno 1692 oct 29 is indt nacht ooch een sterke aert-
 bevinge geweest
 Dees 3 sech ich Johannes Fabritius beleest

Vt Vt MagDaLena perVersa, est Conversa, terrae paVor fVIt.

peCCatrICE prIVs CVLpā aberrante, post, Christi faVore ConVersa, ple,
terra treMVIt.

Alß ick 1681, eens, om reden naer Maestricht et vorders naer Luijck gevaren waer, te Luijck sinde, iß inde nacht naer Mariae Magdelenae, een aertbevinghe geweest, gelick dat gehoort en gespoort, alsoo dat de schottelen ende bedstade daverden en rammelden, gelick de Moder van Jacob Treck alwaer ick losierde, met hulp roepende, getuijgde, en noch van Geestelicke heb horen verhalen, waerop ick dit chronico gemaect, en met een refereintie op St Jacobs dagh, aen Jacob Treck offeriert.

18 septembris anno 1692 is een generale aertbevinghe geweest.

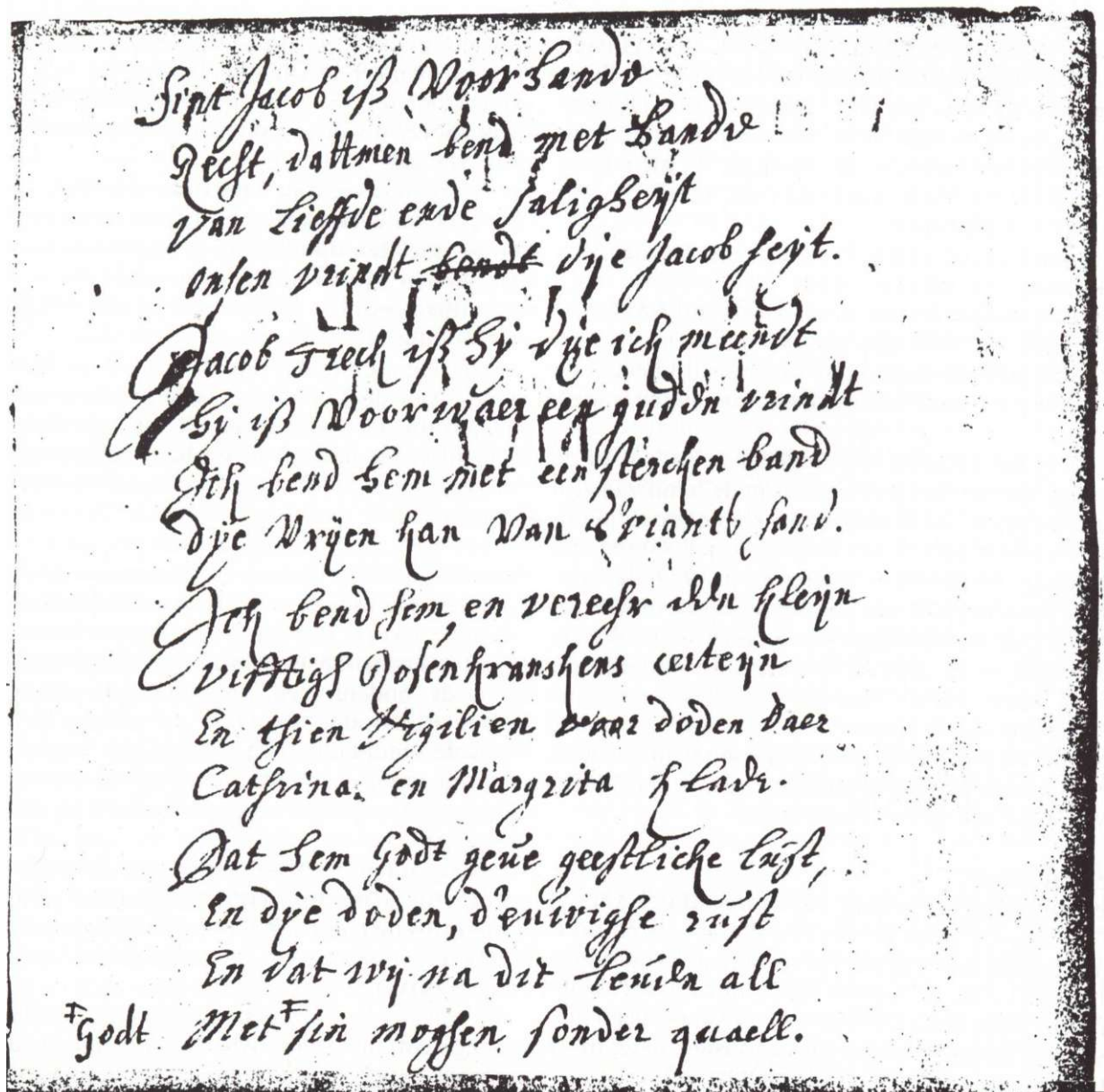
Anno 1643 off 44 is inder nacht oock een stercke aertbevinghe gewest
Dees 3 heb ick Johannes Fabritius beleeft.

*Sint Jacob isz voorbande
recht, datt men bend met bande
van lieffde ende saligheijt
onsen vrindt dye Jacob seyt.*

*Ick bend hem, en vereehr een kleyn
viffiigh Rosenkranskens certeyn
En thien Vigiliën voor doden daer
Cathrina en Margrita klaer.*

*Jacob Treck isz hij dije ich maendt
hy isz voorwaer een guden vrindt
Ick bend hem met een stercken band
dye vrijen kan van s' viants hand.*

*Dat hem Godt geve geestliche lust,
En dye doden, d'euwighe rust
En dat wij na dit leven all
Met Godt sin moghen sonder quaell.*

In Rond de Grenssteen nummer 18 (zomer 1991) hebben we in grote lijnen aandacht besteed aan de start van een uniek project op de bodem van de Maas: de opgravingen van bouwmaterialen die waarschijnlijk duiden op restanten van een laat-Romeinse Maasbrug tussen Cuijk en Middelaar. We hebben Drs Boudewijn Goudswaard, projectleider van de opgravingswerkzaamheden, bereid gevonden om op 31 maart voor geïnteresseerden een lezing te houden in De Poort van Limburg. De belangstelling voor dit onderwerp was bijzonder groot. Een uittreksel uit de inleiding van Goudswaard vindt u onderstaand afgedrukt.

Boudewijn Goudswaard

Een laat-Romeinse Maasbrug tussen Cuijk en Middelaar

Al uit de 18e eeuw zijn meldingen bekend van riviervissers over paal- en steenresten in de Maas bij Cuijk. Zij beschrijven de Maasbodem in 1752: "... als was het een gemetselde steengrond ... "met daartussen schielyk groote diepte", maar daaraan toevoegend: "en heeft men daar voor deesen ook veel duyfsteen (tufsteen) uytgehaalt!" Iets minder dan een eeuw later beschrijven de archeologen C.J.C. Reuvers, C. Lemmens en L.J.F. Janssen resten op deze zelfde plaats. De historicus/archeoloog A.W. Byvank maakt op basis van J.H. Holwerda's oudheidkundige kaart eveneens melding van: "Romeinschen heipalen en muntjes uit den laten keizertijd in de Maas achter de oude kerk!" "... Bij zeer lagen waterstand".

In de jaren zestig leidde Prof. Dr J.E. Bogaers een verkenning ter plaatse, maar de moeilijke duikomstandigheden en het toentertijd ontbreken van een dienst die zich met onderwater-archeologisch werk bezighield, beperkten de mogelijkheden de vindplaats op een betrouwbare manier te onderzoeken.

Toch was het initiatief van Bogaers de basis voor de huidige, hernieuwde interesse. Aan de hand van zijn aantekeningen lokaliseerde een kleine groep plaatselijke duikers o.l.v. J. van den Besselaar, samen met J. Koeling van de AWN Nijmegen, in 1989 de vindplaats opnieuw. Dit was een betrekkelijk unieke samenwerking tussen duikers en amateurarcheologen. Vervolgens is in 1990 door Afdeling Archeologie Onder Water (AAO) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), tesamen met diezelfde duikers een verkenning uitgevoerd. De resultaten van die verkenning zijn de aanleiding geweest tot een groter onderzoek.

De vindplaats

Het vondstgebied bestaat uit een rechthoek van ca. 25 bij 90 meter, met daarin een viertal concentraties van blokken bouwsteen, en minimaal 100 eikehouten palen. Aan de Cuikse zijde in de buitenbocht van de rivier, waar de erosie het zwaarst heeft toegeslagen, steken de palen tot soms twee meter uit de Maasbodem.

Aan de Limburgse kant, onder de rechteroever, staan de palen nog diep in de bodem verankerd met daartussen grote hoeveelheden stenen.

De palen zijn naar afmeting en vorm in tenminste twee groepen te verdelen. De meeste zijn 35-40 cm in het vierkant en 2 meter 75 tot 3 meter lang, terwijl een tweede groep bestaat uit palen die ongeveer half zo groot zijn. Een deel van de palen is scheefgesteld, maar de meerderheid staat rechtovereind en is min of meer in rijen geplaatst.

Het grootste deel van de reeds verwijderde palen was voorzien van een smeedijzeren paalschoen met vier vleugels.

De vierkante, rechthoekige of driehoekige bewerkte blokken kalkzandsteen zijn tussen de 80 en 100 cm groot, met een dikte variërend tussen 40 en 60 cm. De stenen zijn voorzien van dookgaten, waarin krammen worden gehaakt voor een koudmetzelverbinding.

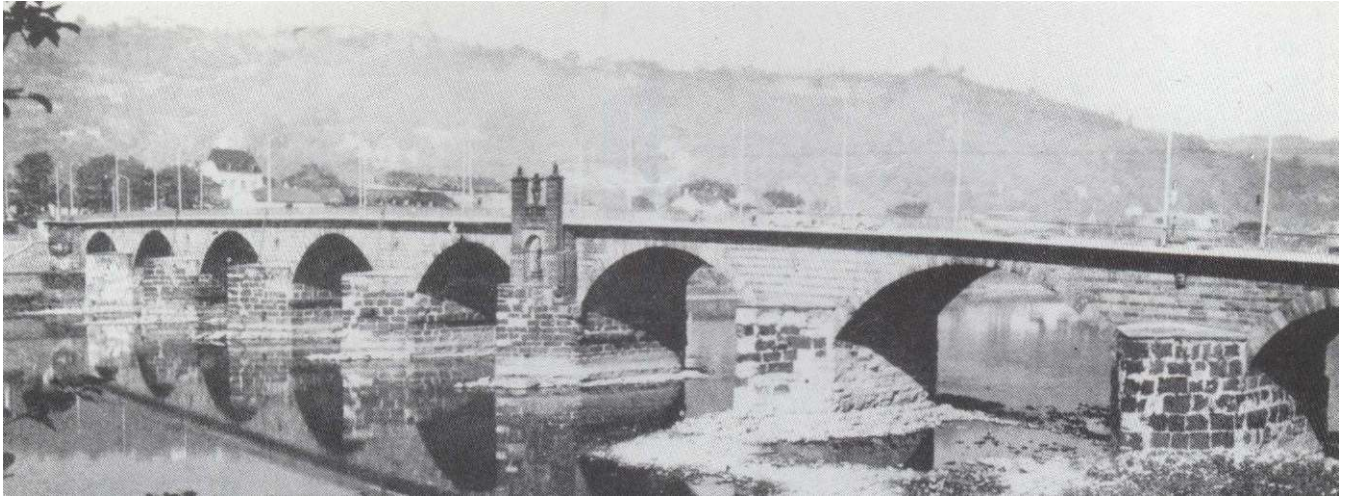
De resterende ruimte werd met vloeibaar lood opgevuld. Aan de Limburgse zijde ligt nog een aantal stenen op deze wijze, min of meer in situ, terwijl daartussen eveneens veel spolia — anderssoortig bewerkte en versierde bouwstenen — wordt aangetroffen.

Het zicht onder water is ter plaatse nooit veel meer geweest dan ongeveer 50 cm, zodat het onmogelijk is in zeer korte tijd een overzicht van het vondstgebied te krijgen. Met behulp van een geluidsopname van de bodem, een z.g. side-scan sonaropname door Rijkswaterstaat, kon de uiterste begrenzing van de vindplaats toch snel worden bepaald.

Uit dit sonarbeeld blijkt, dat de paal- en steenresten zijn geconcentreerd langs een rechte lijn, dwars over de rivier.

Deze gegevens tesamen met gegevens van de duikacties, zijn geïnterpreteerd en geprojecteerd op de topografische kaart van Cuijk, waarin tevens de door Bogaers opgegraven archeologische sporen zijn weergegeven.

Vervolgens leek de kans reëel, dat de onder water aangetroffen resten zich op het land in de uiterwaard zouden voortzetten. Daarom is de uiter-

De Romeinse brug bij Trier. De bovenbouw is van latere datum, de pijlers zijn origineel. Waarschijnlijk is de pijlerconstructie van de brug tussen Middelaar en Cuijk een soortgelijke geweest.

waard op de rechter-oever onderzocht met magneto-meter en weerstandsmeting door K. Anderson van RAAP-NWO. Het resultaat was niet overweldigend, en is waarschijnlijk te wijten aan de grote Post-Middeleeuwse sedimentatie in de binnenbocht. Maar met de nodige reserves zijn de verschillen in weerstand toch te interpreteren als een naar het zuid-oosten georiënteerd weg- of pijlertracé en een gebouw. Een proefsleuf moet hierover meer duidelijkheid geven.

Tenslotte is tijdens de verkenning een aantal palen verwijderd voor een dendro-chronologische datering. E. Jansma en E. Spoor van de ROB konden op basis van de onlangs geconstrueerde middelcurve van hout uit Gennep, de absolute kapdatum van een monster vaststellen op 364 AD. De overige vier — hier getoonde — dateringen zijn post quem vanwege het ontbreken van een duidelijke spintgrens.

Belang van de vondst

Jammergenoeg zijn de meeste brugresten met de kanalisatie van de grote Europese rivieren opgeruimd, zonder voorafgaand archeologisch onderzoek. Verhoging van de stroomsnelheid door bedijking en de intensivering van de scheepvaart heeft daarna sterk bijgedragen aan de erosie van de resterende archeologica. Parallelen met het vondstcomplex in Cuijk zijn dus schaars.

Inclusief Cuijk kent Nederland een achttal plaatsen waar mogelijk brugresten zijn te lokaliseren of letterlijk zijn gemeld. Gebaseerd op ondermeer R. Kroes zijn dit Zuilichem, Maastricht, SintMichielsgestel, Vechten, Venlo, Wamel en Katwijk. De stippen op de kaart betreffen in het algemeen een vondstmelding, en geen nader onderzoek, hoewel Maastricht en Zuilichem hierop een positieve uitzondering vormen. Buiten Nederland geeft het onderzoek van Cüppers naar de bruggen van Trier, en dat van M. Hartman/J. Burgi naar een drietal Zwitserse Rijnbruggen, een duidelijk houvast bij een vergelijkend onderzoek.

Aan de hand van dit vergelijkingsmateriaal is het vondstcomplex van Cuijk vrijwel zeker te interpre-

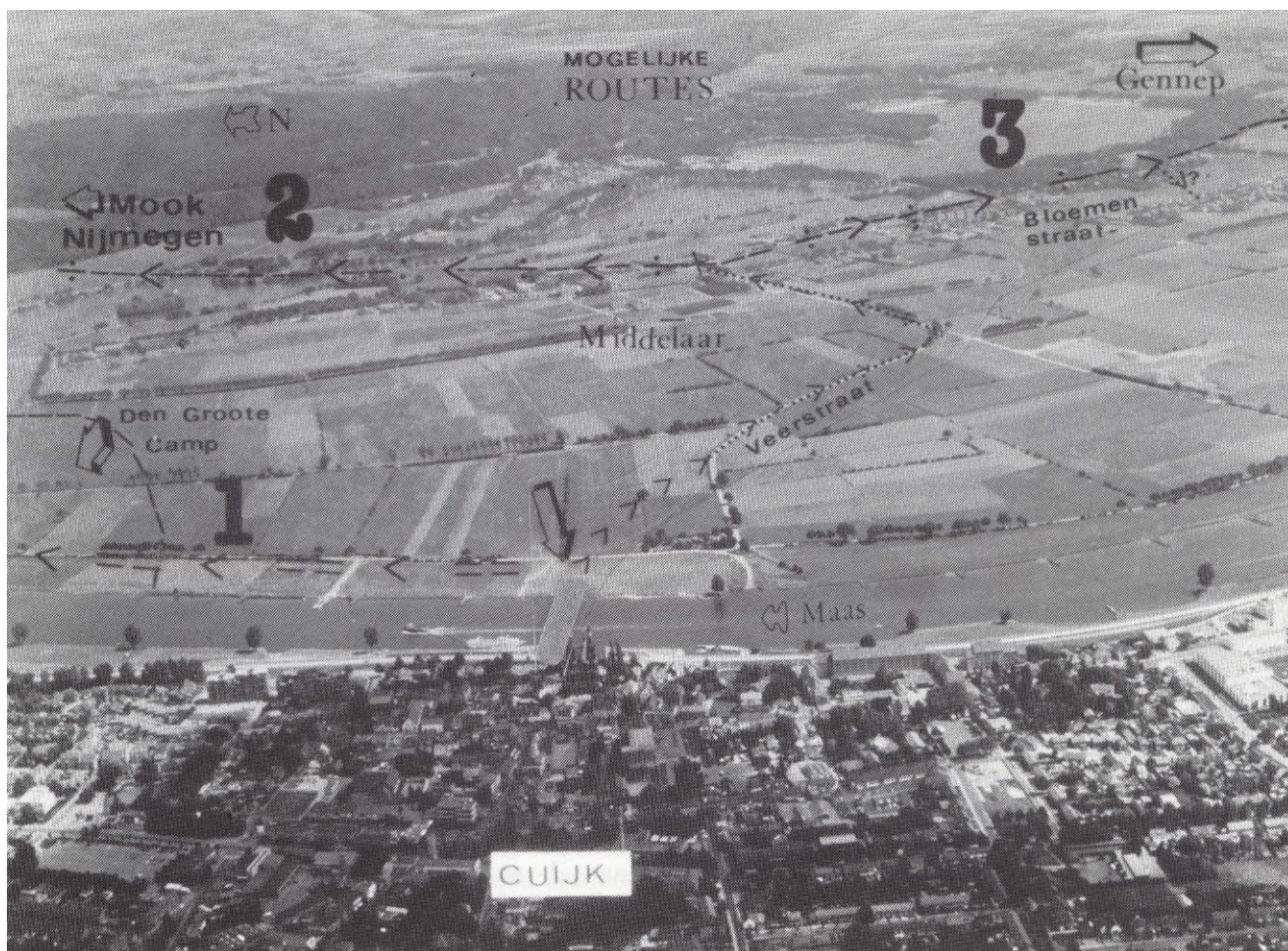
teren als de resten van een laat-Romeinse brug met uit steen opgetrokken pijlers. De concentratie van vondsten in een rechte lijn over de Maas en de vier concentraties van stenen en palen daarbinnen, die beschouwd moeten worden als de individuele pijlers, gelden hiervoor o.a. als argument. De houten palen zijn de onderheijings- of verdichtingspalen geweest voor de uit steen opgetrokken pijler. Een aantal van de palen is mogelijk onderdeel geweest van de cofferdam van de bouwput, of heeft de pijler beschermd tegen onderspoeling.

Doorgetrokken snijdt de as van het vondstgebied het centrum van het vierde-eeuwse castellum, zodat een relatie tussen brug en castellum zeer aannemelijk wordt.

Dendrochronologie

Een dendrochronologisch onderzoek suggereert een datering in minimaal twee, en mogelijk zelfs drie fasen. De minste zekerheid bestaat over de eerste fase; mogelijk heeft de eerste aanleg van de brug plaatsgevonden in de eerste helft van de vierde eeuw, in ieder geval na 304 na Chr. In 364 en 389 na Chr. heeft ofwel bouw, reparatie, of zelfs herbouw plaatsgevonden. Herstelwerkzaamheden aan een brug zijn overigens geen uitzondering. De dendrochronologische datering van de bruggen van Mainz, Trier en Maastricht laten eveneens een regelmatige interval van herstel of herbouw zien. Echter, op basis van vijf monsters zijn vergaande conclusies nogal voorbarig.

Het feit dat de brugresten onder het huidige wateroppervlak van de Maas liggen, betekent dat de rivier vanaf de Romeinse Tijd min of meer gefixeerd is in zijn huidige hoofdbedding. Voor het stroomgebied iets noordelijker rond Mook wordt dit bevestigd door de paleo-grafische kartering van R. Isarin en H. van der Beek. Omtrent de vroegere bedding bij Cuijk is minder zekerheid, maar de Maas heeft als regenwaterrijver een relatief klein debiet, en vertoont vergeleken met smeltwaterrijven veel minder krachtige erosiepatronen; de bedding is dus relatief statisch.

Op deze luchtfoto is aangegeven hoe enkele Romeinse routes gelopen zouden kunnen hebben tussen Cuijk, Middelelaar, Gennep, Mook en Nijmegen.

Archeologisch/Historische context

Hierbij wordt de vraag gesteld of dit nieuwe element een bijdrage kan leveren aan de precisering van het Romeinse wegensysteem.

Cuijk zelf was in de laat-Romeinse tijd een belangrijke militaire versterking. Dit belang wordt grotendeels bepaald door de geografische positie, gesitueerd op een pleistocene ondergrond, net voordat de Maas in westelijke richting afbuigt. Uit een inventarisatie van laat-Romeinse en vroeg-Middeleeuwse vondstcomplexen — op basis van o.a. Willems en Proos — lijkt het dat zowel Cuijk als het gebied rond Mook en Middelelaar tot aan Gennep, in die periode een relatief dichte bewoning heeft gekend.

Lokatie en datering beschouwend, kan de brug van Cuijk een functie hebben gehad in het door Willems beschreven vierde-eeuwse diepteverdedigings-systeem. Historisch gezien kan met de nodige reserve de eerste bouwtafel van de brug tot uiterlijk 330, gekoppeld worden aan de regering van Constantius I, maar ik wijs erop dat de dendrochronologische aanwijzingen hiervoor nog zwak zijn.

De tweede of dan eerste fase kan verbonden zijn met de militaire activiteiten van Julianus vanaf 360, maar meer waarschijnlijk met de acties van Valentinianus I vanaf 368. De klassieke schrijver Ammianus

Marcellinus doet uitgebreid verslag van deze acties. Beide faseringen ondersteunen de chronologie van Bogaers voor het fort van Cuijk in de vierde eeuw.

W.J.W. Willems en W.A. van Es veronderstellen een bewoningscontinuïteit in Cuijk tussen de Laat-Romeinse Tijd en de Vroege Middeleeuwen. Een rivierovergang daterend tot in de vijfde eeuw past goed in deze veronderstelling.

Infrastructuur

De brug bij Cuijk vormde enerzijds de verbindende schakel tussen Nijmegen, Maastricht en Tongeren via de heerbaan over de linker Maasoever, maar was anderzijds de noordoostelijke toegangspoort tot Brabant. Eveneens is van belang dat de brug vanuit Cuijk de toegang verschafte tot het gebied ten zuiden van Mook tot aan Gennep, dat bestond uit de zavelige, zeer vruchtbare gronden op de linkeroever van de Maas. Een relatief grote nederzetting als Cuijk in Romeinse tijd heeft een groot achterland nodig gehad om haar inwoners te kunnen voeden.

Gebaseerd op J.A. Ort, W.A. Hermans, J.Th. Peters en W.J.H. Willems laat de verbindig vanuit Cuijk zich op de rechteroever waarschijnlijk bij benadering volgen via de Oude Veerstraat naar de pleistocene opduiking van Middelelaar, vervolgens over de Bloemenstraat richting Gennep en Asperden.

Naar het noorden richting Nijmegen zal de weg enerzijds de oeverwal en de Mookse en Grote Kamp gevolgd kunnen hebben. Anderzijds is het meer aannemelijk, dat het pleistoceen als houvast is aangehouden voor een route via het laat-Romeinse/Merovingische grafveld bij Molenbroek/Katerbosch/gem. Mook, langs de vondstconcentraties richting Molenhoek naar Heumensoord en Nijmegen. Voor een meer precieze reconstructie is het nog te vroeg.

Een tweede brug?

Dan ligt er nog een laatste probleem: gebaseerd op de Tabula Peuteringiana en vondsten langs de spoorbrug door W. Pleyte in de vorige eeuw, lijkt eveneens een rivierovergang te hebben bestaan tussen Mook en Katwijk a/d Maas. Een gelijktijdig functioneren van twee overgangen lijkt mij niet aannemelijk; met name niet, omdat het vondstencomplex bij Mook, tot uiterlijk in 270 wordt gedateerd. Ergo; een niet beschermde overgang of doorwaadbare plaats in de periode voor 270 tussen Mook en Katwijk, en een met een castellum beschermde brug in de roerige laat-Romeinse periode bij Cuijk.

Desalniettemin lijkt een brug en wegtracé vanuit Cuijk in oostelijke richting, landschappelijk gezien, geen praktische oplossing. Alvorens men op de pleistocene rug van Mook/Middelaar belandt, moet eerst een breed laaggelegen stroomdal worden overgestoken. Wanneer de Maas buiten zijn oevers treedt, heeft zij daar vrij spel.

Maar het is niet waarschijnlijk dat men in de (laat)Romeinse Tijd dezelfde problemen van wateroverlast kende als hedentendage. Historische bronnen berichten pas vanaf de late Middeleeuwen over problemen met de waterafvoer van de Maas rond Cuijk. Ontginningen en daarmee samenhangende bedijkingen rond die periode in grote delen van Nederland lijken hiervan deels de oorzaak. Volgens H. van Enckevort trof men bij recente opgravingen langs de Maas te Gennep/Maaskemp een enkele meters dik pakket sediment aan, afgezet door de buiten zijn oevers tredende Maas in post-Middeleeuwse Tijd. Dieper — dus in de voorafgaande perioden — ontbreekt een dergelijk pakket. De wateroverlast in Romeinse periode zal waarschijnlijk beduidend minder zijn geweest.

De hier gepresenteerde gegevens betreffen slechts een inventarisatie en uitwerking op basisniveau van een korte verkenning. Het komende onderzoek moet deze voorlopige interpretatie beter kunnen onderbouwen. Zoals gezegd zijn brugresten in Nederland in deze staat van conservering een uitzondering. Met name vanwege de erosie van de vindplaats door de steeds intensievere scheepvaart en de sterk toegenomen stroomsnelheid van de rivier door de bedijking, is besloten tot nader onderzoek.

Methode en technieken van onderzoek

In tegenstelling tot een opgraving boven water is het, vanwege het troebele water in de Maas, moeilijk een goed overzicht te krijgen van de grootte en de aard van het vondstgebied. Daarom wordt begonnen met het uitzetten van een oriëntatie-systeem voor de duikers, in de vorm van een buizenframe. Daarna moet de vindplaats worden gekarteerd. Op basis van die tekening kan de opgraving en het verwijderen van de vondsten plaatsvinden. Een dergelijke overzichts-tekening is noodzakelijk voor het verkrijgen van inzicht in de constructie van de brug en bijbehorende losse archeologica. Voor een goede reconstructie moet vooraf context en plaats worden vastgesteld, voordat ook maar iets verwijderd kan worden.

Voor het maken van een overzichts-tekening worden eerst alle houten palen voorzien van een nummer en een ijzeren meetpunt. Daarna wordt de afstand tussen al deze punten gemeten en in de computer gebracht, die met behulp van een speciaal hiervoor ontwikkeld programma de precieze plaats berekent (programma Webit). De overige fragmenten worden vanuit deze punten ingemeten. Alle metingen worden onder water ingesproken op een cassette-recorder, die de duiker bij zich draagt. Tevens wordt onder water de hoogte van de constructiedelen ingemeten met behulp van een, bij TNO voor dit doel ontwikkelde, precisie-dieptemeter.

De plaats van de brugconstructie op de topografische kaart wordt ingemeten met behulp van een theodoliet, waarmee boven water de plaats wordt bepaald van boeitjes die onder water aan de paalresten zijn bevestigd.

Nadat de tekening compleet is, zal het mogelijk zijn verbanden en context te zien tussen de ingemeten delen en kan worden beslist waar sediment moet worden verwijderd en waar kan worden begonnen met het verwijderen van constructiedelen.

Het verwijderen van het sediment gaat met behulp van een airlift: dat is een soort onderwaterstofzuiger. Tevens wordt gebruik gemaakt van een zg. vuilwaterpomp. Het materiaal wordt verzameld en opgezogen uit vooraf gemarkeerde vakken van 2 x 2 meter. Al het opgezogen materiaal wordt boven water gezeefd en geselecteerd.

De stroming in de Maas is in de zomer slechts zeer minimaal. Om het stof dat door de duikers wordt veroorzaakt af te voeren, wordt onder water een kunstmatige stroming opgewekt met behulp van een waterpomp, waardoor het zicht maximaal blijft. Tijdens het verwijderen van materiaal wordt op plexiglas regelmatig de opbouw van de verschillende lagen gedocumenteerd. De vindplaats is slechts zes meter diep, zodat ongelimiteerd onder water gewerkt kan worden.

Uiteindelijk kan worden begonnen met het verwijderen van de palen, stenen en andere voorwerpen met behulp van hefballons en een kraanschip. De voorwerpen worden boven water nauwkeurig gedocumenteerd en verder bestudeerd.

Herinneringen

De Buxus

Herinneringen, al lijken ze nog zo onbelangrijk, kunnen een aanleiding zijn om hieraan een artikel te wijden in "Rond de Grenssteen".

Thea Hendriks, de oudste dochter van de smid Nol Hendriks, heeft op ons verzoek het een en ander op papier gezet. Zij heeft oog voor oude dingen, en gevoel voor het waardevolle van schijnbaar onbelangrijke zaken.

Het leek ons leuk om aan de hand van haar herinneringen een onderwerp iets diepgaander te behandelen of achtergronden te belichten, en zo telkens een afgerond geheel te maken.

Thea schreef het volgende. "Onze Palmboom, origineel Buxus, trekt altijd veel aandacht. Palmpasen noemen sommige mensen hem, en lange tijd wisten ook wij niet beter of hij heette palm. Oom Herman bracht hem waarschijnlijk mee van het kasteel. Ooit hebben we er een boomchirurg bijgehaald, omdat de bast los ging zitten. De man heeft eromheen gespoekt, en ons toen verteld, dat de buxus van de droogte geleden had. Daarom zat de bast los. Het was werkelijk een opluchting voor ons, dat er niks ernstigs met onze kostbare boom aan de hand was. Ook heb ik een stel kwekers eens toestemming gegeven om er wat takken van af te knippen voor de kwekerij. Ze hebben er heel wat afgehaald, maar toen ze me vroegen: "Juffrouw, hebt u ook een ladder? Dan halen we er boven nog wat uit", vond ik het welletjes en heb ze weggestuurd.

Verschillende chauffeurs met grote lompe wagens hebben van ons op hun kop gehad, omdat ze zo dicht langs de boom reden, dat ze er flinke takken aftrokken. Want sommige mensen zien de waarde niet van zo'n boom. Ze zien niet, dat die er misschien al wel honderd jaar over gedaan heeft om dit te bereiken. Ze zien alleen een boom, waar je voor Palmzondag takken afknipt, verder niks.

En papa's neef, die ooit samen met een andere neef van ons, die pastoor is in Wenen, bij ons was, zegt tegen hem: "Kunde gij die palm niet zegenen? Dan kunnen ze er takken afhaken, wanneer ze willen." Ja, het is onze palm, en er gaat geen dag voorbij of we kijken wel een keer naar hem omhoog.

Terecht is Thea heel zuinig op de palmboom, die, zoals haar vader vertelde, door een oom van hem meegebracht was van het park van het Jachtslot. Deze oom Herman was tuinman bij van Luden; hoe oud de boom indertijd was, is onbekend.

De palmboom, of liever buxus of buksboom, is een buitengewoon oude boom. In de laat-tertiaire periode, een slordige twee-en-een-half miljoen jaar geleden, kwam hij al voor in de bossen van West-Europa.

In de zuidelijke landen kan hij tot tien meter hoog worden, maar in onze streken is een buxus van vijf meter al uitzonderlijk. De boom heeft een overdaad aan takken en takjes, blaadjes en plukjes, en leent zich zodoende uitstekend tot het snoeien in allerlei vormen, hetgeen een heel oud gebruik blijkt te zijn. Immers de Romeinen al snoeiden de buxus in grillige of fraaie vormen, en verhieven het maken van 'vormbomen' tot een kunst op hoog niveau.

Hanen, kalkoenen, manden, kurketrekkers of zelfs een poort met levensboom, wie heeft ze niet gezien bij oude boerderijen of in parken van kastelen? Het modelleren van deze bomen zou geen diepere betekenis hebben dan de lust tot het bizarre. Zoals we nog zullen zien heeft de buxus een belangrijke plaats in het volksgeloof; het zal ons dan ook niet verbazen als blijkt, dat het modelleren in oorsprong wel degelijk een religieuze bedoeling had.

Delen van de buxus worden in de volksgeneeskunde toegepast. De verpulverde en gedroogde wortel helpt tegen slangenbeten, de blaadjes tegen keelaandoeningen. Stam en takken worden aangewend bij huidziekten en "het pootje" (jicht). De plant is zweetopwekkend en drijft wormen af.

Het hout van de palmboom wordt veel gebruikt voor het snijden van gebruiksvoorwerpen en beeldjes. Het is hard, mooi lichtgeel, moeilijk te splijten en brandt niet gemakkelijk. Handvatten van messen, damschijven, schaakstukken, duimstokken, tollen, breischeden, werktuigen, speelgoed, kammen, meubelonderdelen, dwarsfluiten, orgelpijpen, rozenkransen, het is maar een greep uit de veelheid van voorwerpen die van palmhout gemaakt werden. Zelf vroeg ik me altijd vol verbazing af hoe het kwam dat er kantklosklosjes uit palmhout gedraaid werden, denkend aan echte palmbomen. Ik wist niet dat er buxushout mee bedoeld werd.

In een boekje vonden we het volgende stukje over de buxus: "In vroeger tijd was palmhout een van de meest gebruikte houtsoorten voor verschillende dingen van het dagelijks leven. Dat blijkt wel uit de volgende etymologische uiteenzetting. We nemen daarvoor nu eens niet het traditionele potlood in de hand, maar een beschuitbus. 'Wat is dit voorwerp?

De buxus in de tuin van Hendriks.

Dit voorwerp is een bus! Dat het een blikken bus is, behoeven wij er niet speciaal bij te zeggen, want wie spreekt er nu van een houten bus? Een bus van blik, anders is het geen bus! Maar zodra wij met vertalen beginnen, blijkt het allemaal niet zo eenvoudig te zijn. Bij 'es ist eine Büchse' kan niet elke bus in de hand genomen worden, want er zijn behalve metalen Büchsen ook houten Büchsen. Dat hangt van de vorm af. Bij 'this is a box' denkt men al minder aan metaal en eerder aan een houten doos. En bij het Latijnse *pyxis* en *buxum* of het Griekse *puxis*, waarvan 'bus', 'Büchse' en 'box' afgeleid zijn, is er maar één mogelijkheid: het zijn doosjes — en enkele andere voorwerpen — van hout en niets anders, en wel speciaal van bukschout, palmhout. Onze blikken bus stamt af van de bukschouten doos van de Grieks-Latijnse Oudheid. Die hoge ronde dozen — van hetzelfde type als de Duitse 'Büchsen' van hout — werden op den duur door metalen dito's vervangen. Zelfs het ouderwetse kanon met zijn op zo'n trommel gelijkende loop ging men 'donderbus' noemen en het geweer 'buis'. Vandaar ook weer 'buskruit'. Via de geldbus kwamen de ziekenfondsen aan hun naam 'bosse' of 'bus' en via het begrip bergplaats, de loge in de schouwburg, aan zijn Engelse betiteling als 'box'. Uiteindelijk gaat het allemaal op onze buksboom en zijn hout terug, hetgeen toch wel merkwaardig is!

Veel bekender, vooral voor katholieken, is het gebruik van de buxus als christelijk symbool. De palmtakjes die op Palmzondag gezegend worden

zijn een surrogaat voor de echte palmtakken, waarmee Jezus geëerd werd toen hij zijn triomfale intocht in Jerusalem hield. En, zoals we zo vaak zien, is het zegenen van de palmtakken een heel oud heidens gebruik, dat naderhand door de katholieke kerk werd overgenomen.

De altijd-groene buxus als symbool van het onoverwinnelijke leven: de Latijnse naam *buxus sempervirens* betekent immers de altijd-groene buxus. Juist omdat de boom altijd groen blijft kende men hem een bovennatuurlijke kracht toe en was hij méér dan alleen een symbool van het eeuwige leven; het was de vertegenwoordiger van de hogere wereld en het goddelijke. De takken van de boom hadden een magische kracht. De christelijke kerk trachtte het heidense element onschadelijk te maken door de oude gebruiken te kerstenen. Maar het volksgeloof is niet echt uit te roeien: in de een of andere vorm blijven er altijd resten bestaan.

In het midden van de 13e eeuw geloofde men dat palmpjes, de lage soort, in een kring om een vruchtboom geplant, invloed hadden op de vruchtbaarheid van die boom. Palmbomen werden ook in kruidentuinen geplant, zelfs om de groenten-vakken heen.

Tegenwoordig beseft men nauwelijks nog dat de altijd-groene tak van de buxus een teken is van het onoverwinnelijke leven en een hogere werkelijkheid. De palmtak is tot folklore geworden. Met palmpasen worden de takjes gewijd, en zijn alleen door hun wijding geheiligd. Ze worden echter nog steeds achter het kruisbeeld gestoken in de slaapkamer of de stal, en beschermen zodoende het huis en zijn bewoners tegen onheil en rampen. Bij onweer ging men met een gewijd palmtakje en wijwater biddend door het huis. De oude takjes mochten niet weggegooid worden, maar werden verbrand.

Het gaat te ver om alle gebruiken met palmtakjes uitvoerig te beschrijven. Er is nog veel meer over te vertellen. Alleen één gebruik willen wij nog vermelden, omdat dit in Mook in ere wordt gehouden: het door kinderen Qong leven) in een optocht naar de kerk brengen van de versierde palmpasen-stokken. Een broodhaantje (vruchtbaarheidssymbool) in de top, een slinger van suikereitjes (symbool van nieuw leven) versiert met groene takjes van hulst of taxus of palmboom (het eeuwige leven). De palmpasen-stokken in de lente, het begin van nieuw leven, vlak voor Pasen, hét feest van de wederopstanding, is het niet vreselijk heidens?

Twintig eeuwen christendom hebben de oeroude heidense religieuze gevoelens niet kunnen wegvagen. Vandaar het verzoek van de neef van Nol Hendriks aan de pastoor uit Wenen om de hele palmboom maar te wijden.

Bronnen:

- A.J. Bernet Kempers. Om een struik die palm werd. Rijksmuseum voor volkskunde "Het Nederlands Openluchtmuseum"; Arnhem, 1966.
- H. Johnson. Het bomenboek. Zomer & Keuning Boeken B.V., Wageningen, 1974.

Grenssteentjes

De Grenssteen telt nu zeshonderd Vrienden

Het is al weer anderhalf jaar geleden dat op 17 oktober 1990 onze vijfhonderdste Vriend werd ingeschreven: mevrouw Truus Lelieveld uit Molenhoek. Wij hadden niet durven verwachten dat zich nog honderd sympathisanten aan deze lange rij zouden aansluiten, en zeker niet op zo korte termijn.

Al weer een hoogtepunt in onze nog jonge geschiedenis. De hoofdpersoon komt deze keer uit Middelaar: Harrie Verheijen van het Kerkpad. Hij zou op 18 april 85 jaren oud worden, en zijn kinderen hadden een origineel cadeau bedacht: vijf jaargangen van Rond de Grenssteen, keurig ingebonden. Een duur cadeau weliswaar, maar je wordt ook maar een keer vijftientig!

Het bestuur van de Grenssteen kon natuurlijk niet achterblijven en kwam de hoogbejaarde namens de kring de beste wensen aanbieden plus een geschenkbond voor de zesde jaargang, 1992, waarbij aan mevrouw Verheijen een prachtig boeket bloemen werd overhandigd. "Dat u de zeshonderdste Vriend zou worden, was ons al enkele weken bekend", sprak voorzitter Smijers tot de jarige: "want een maand geleden heeft schoondochter Truus ons al gevraagd om de vijf jaargangen. We hebben het geheim tot vandaag bewaard en zijn nu hier om u geluk te wensen en te verwelkomen". Dat hij welkom was werd nog eens extra onderstreept door de twee andere bestuursleden Heiske van Aalst en Ietje Pinckers in een hartelijke omhelzing.

Het echtpaar Verheijen nam goedlachs de gelukwensen in ontvangst (foto Harrie van Eeuwijk).

Open Monumentendag 12 september: Romeinse Maasbrug op teevee?

Het is inmiddels traditie dat de heemkundekring de jaarlijkse monumentendag binnen de gemeente organiseert. Ook dit jaar is dat weer het geval, op zaterdag 12 september. Voor de eerste keer in de geschiedenis zal er via de teevee vooraf aandacht besteed worden aan de monumentendag, en wel op donderdag 10 september in het AVRO-programma Land in Zicht.

Slechts een enkel in het oog springend evenement zal dan gepresenteerd kunnen worden. Wij hebben daarom op de landelijke infodag op 13 mei speciaal aandacht gevraagd voor het project Romeinse Maasbrug, een suggestie die

door de voorzitter van de bijeenkomst in dank werd overgenomen. Wij hebben hierbij speciaal aandacht gevraagd voor het feit dat nog nooit op zo grote schaal aan onderwater-archeologie gewerkt is. De kans is groot dat onze suggestie ook door de commissie van de Raad voor Cultuur wordt overgenomen. Zekerheid hebben we pas op 5 september.

Niet Samson, maar Jacobson

Bij het onderschrift van de foto van Nabben's woonhuis in het Lentenummer werd abusievelijk Samson als buurman vermeld. Onze excuses: die buurman heette Jacobson.

IN DIT NUMMER:

Van boter smokkelen en kamperen	1
Het naaste ogenblik van mijn leven	7
Vers getekend	9
Sancho Davila, Soldaat op vele fronten	10
Plat is ut wel	14
Ut kalluf van Jozup dè nie zu-pe wol	15
En de aarde beefde	16
Een laat-Romeinse Maasbrug Cuijk-Middelaar	18
De buxus	22
Grenssteentjes	24

Overname van artikelen of afbeeldingen is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Het bestuur van de Stichting Heemkundekring de Grenssteen bestaat uit de volgende personen:
mevrouw H. van Aalst, secretaresse . 08896-1901
de heer P. van Beuningen 080-584927
de heer W. Bindels 08896-2984
mevrouw M. Janssen Reinen 080-584998
mevrouw J. Kessels 08896-1468
de heer J. van de Mond 08896-1649
de heer A. Pinckers 08896-1381
mevrouw I. Pinckers, penningm. 08896-1381
de heer A. Smijers, voorzitter 08896-2101
mevrouw A. Wolters 08896-2722

VRIENDEN ZIJN NODIG

De mensen van De Grenssteen kunnen niet alles alleen: veel hulp is nodig van plaatsgenoten en van anderen die banden hebben met de gemeente Mook en Middelaar. Wie actief wil mee werken of materiaal beschikbaar heeft kan contact opnemen met onderstaand adres.

Men kan ook Vriend van de Grenssteen worden door een minimale bijdrage van 25 gulden te betalen op bankrekening 12.20.04.817 van de Rabobank in Mook.

Ons postbanknummer is 144 46 50

Voor dat bedrag ontvangt men elk kwartaal het tijdschrift Rond de Grenssteen en uitnodigingen voor door De Grenssteen te organiseren lezingen of exposities.

Voor verdere inlichtingen, suggesties en redactionele bijdragen kan men terecht bij het secretariaat:

mevrouw H. van Aalst-Venema 08896-1901
Graaf Gerardstraat 10 6585 XS Mook

